Scanned with OKEN Scanner

Berthe Morisot a contribuit la apariția, în ansamblul operelor impresioniste, alături de caracterele artei bărbaților menite să exprime forța, a acelor trăsături care nu aparțin decît femeilor: un farmec delicat, o grație nostalgică, o distincție pe cît de naturală pe atît de rafinată...

THÉODORE DURET

Atîtea tablouri luminoase, irizate, exacte, spontane expuse aici, pot aștepta surîzătoare viitorul și, înainte de a reveni la condiția lor inițială, vor accepta drept titlu al cărțuliei care le adună un *Nume* — pronunțat pentru el însuși sau pentru farmecul extraordinar cu care a fost purtat, nume care evocă o figură de rasă și de o extremă eleganță personală. Atît de mult ea însăși, prin descendență și noutate întru grație. Parisul a cunoscut-o puțin în afară de întîlniri faste, ca cea de față, expozițiile ei obișnuite fiind acelea ale lui Monet și Renoir, uneori împreună cu Degas, în prezența lui Puvis de Chavannes sau a lui Whistler [...] A rechema, dincolo de vrăji, pe magiciană, înseamnă a răspunde unei dorințe pe care ea însăși a legănat-o, de a fi remarcată de semeni așa cum era: s-ar putea spune că niciodată nu i-au lipsit admirația și singurătatea...

STÉPHANE MALLARMÉ

Scanned with OKEN Scanner

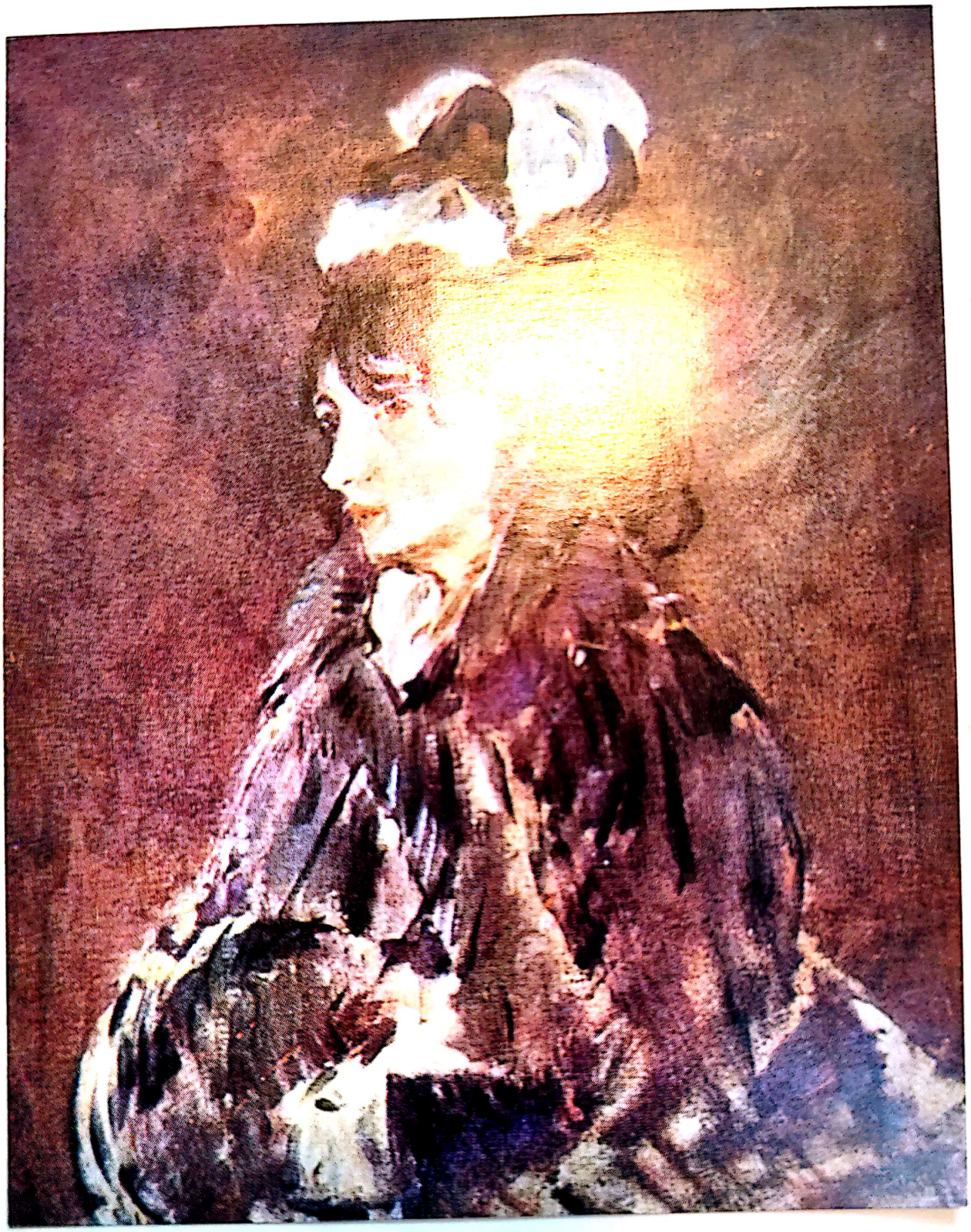

Scanned with OKEN Scanner

MARINA PREUTU

BERTHE MORISOT

EDITURA MERIDIANE
Bucureşti, 1977

Scanned with OKEN Scanner

BRÂNDUŞEI

Pe supracopertă:

DUPĂ FLUTURI,
DETALIU
ULEI PE PÎNZĂ, 1890
PARIS, JEU DE PAUME

Pe pagina 2:

EDOUARD MANET:
BERTHE MORISOT CU MANŞON, 1869
0,73 × 0,60,
COL. PART., NEW YORK

Scanned with OKEN Scanner

DE LA COROT LA MANET

«Berthe Morisot a fost o apariție singulară pentru că și-a trăit pictura și și-a pictat viața ca și cum ar fi îndeplinit o îndatorire firească și necesară.»

PAUL VALÉRY

«Acest pictor atît de original a trăit nu demult sub chipul unei femei care știa să se îmbrace fără ostentație, cu trăsături regulate, cu figura luminoasă și hotărîtă, cu o expresie oarecum tragică, care făcea loc uneori unui surîs localizat doar în regiunea buzelor, surîs pe care nu-l adresa decît celor indiferenți făcîndu-i să se teamă.

Totul, în atitudine și în priviri era *de calitate*.

Ochii îi erau aproape prea mari și atît de intens închiși la culoare încît Manet în mai multe portrete pe care i le-a făcut, pentru a le fixa, întreagă, forța tenebroasă și magnetică, i-a pictat negri în loc de verzui așa cum erau de fapt. Pupilele dispăreau parcă în fața retinelor... Berthe Morisot trăia prin ochii ei mari a căror concentrare extraordinară asupra funcției lor, asupra activității lor neîntrerupte îi conferea un aer straniu, îndepărtat, care te îndepărta de ea» [1]. Departe de a fi elogiul de circumstanță adus de nepot mătușii sale, cuvintele lui Paul Valéry evocau, cu o ciudată putere de sugestie, sensibilitatea fină și vibrantă, figura de un farmec spiritualizat a Berthei Morisot. Fascinația aproape magică a ochilor explică parcă legătura între pictură și sentimentul care a generat-o.

În mijlocul unui mediu burghez, cultivat dar tradiționalist, rezervat față de mișcările artistice de avangardă, talentul ei a înflorit și s-a dezvoltat progresiv făcînd-o să adere fără ezitare la mișcarea artistică cea mai viabilă a timpului. Impresionismul și-a aflat așadar în Berthe Morisot o fervență și constantă susținătoare.

Cumnată cu Edouard Manet, prietenă fidelă și admirată de Edgar Degas, Stéphane Mallarmé, Auguste Renoir, Claude Monet, Berthe Morisot și-a păstrat pînă azi, distinct, locul în ansamblul picturii impresioniste.

Lirismul fără sentimentalism, fără extravaganțe sau gesturi exaltate al picturii s-a armonizat firesc cu vocația ei de soție și mamă. Fericirea simplă și cuminte a că-

Scanned with OKEN Scanner

minului pe care o descifrăm în nenumăratele imagini ale universului său familial s-a îmbinat atît de armonios cu însuşi idealul impresionismului de a surprinde realitatea în graţia ei fugitivă, încît nu te gîndeşti să stabileşti neapărat filiaţii sau legături cu pictura înaintaşilor.

Berthe Morisot a reuşit să scoată de pe claviatura foarte restrînsă a temelor ei melodii atît de variate încît instrumentul în sine ne pare a fi opera ei.

Limitele impuse şi izvorîte din condiţia ei de femeie-pictor se transformă astfel în sacrificii raţionale şi voite, gîndite şi nu rămîn fără compensaţie.

Scanned with OKEN Scanner

LECTURA,
ULEI PE PÎNZĂ, 1869,
LONDRA, NATIONAL GALLERY

FERMĂ ÎN NORMANDIA,
ULEI PE PÎNZĂ, 1865,
COL. PARTICULARĂ

La 14 ianuarie 1841 se năştea la Bourges cea de-a treia fiică a lui Edmé Tiburce Morisot, prefect al departamentului Cher.

Înrudirea cu Fragonard, menţionată de cele mai multe exegeze pe marginea picturii ei de mai tîrziu, nu poate explica, desigur, orientarea atît de hotărîtă a Berthei Morisot spre pictură, deşi în ceea ce priveşte sensibilitatea cromatică au fost stabilite numeroase asemănări între lucrările ei de maturitate şi cele ale ilustrului predecesor.

Iniţierea în desen nu are, la începuturi, nimic extraordinar. Alături de surorile ei mai mari, Edma şi Yves, Berthe Morisot, ca orice domnişoară din înalta societate,

Scanned with OKEN Scanner

începe să ia primele lecții. Profesorul este un anume domn Chocarne. Un atelier cu plafonul jos, întunecat și sumbru din pricina draperiilor grele care acopereau ferestrele, invariabilele indicații asupra «haşurilor drepte pentru suprafețe plane și curbe pentru suprafețe convexe, haşuri foarte dese pentru a sugera umbra și din ce în ce mai rare pentru a indica lumina» — nu erau desigur de natură să stimuleze înclinațiile artistice ale celor trei eleve.

Amintirile Berthei Morisot (puse păstrate și reproduse de fiica ei) consemnează însă întîlnirea cu cel de-al doilea profesor, Joseph Guichard. Elev al lui Ingres și mai tîrziu fervent discipol al lui Delacroix, noul profesor «a lăsat puține lucrări. Şi totuși amintirea lui a supraviețuit generației sale, fiind încă vie în memoria pictorilor tineri care l-au cunoscut în ultimii lui ani. Era un om cu judecata sigură și cu un fin spirit analitic, imaginativ...»

Primele lecții cu Edma și Berthe Morisot din vara anului 1857, lecții pur teoretice, le entuziasmează. Ele sînt urmate de plimbări la Luvru, de însuşirea unor noțiuni generale asupra artei vechilor maeştri, cu precădere asupra pictorilor venețieni din secolul XVI. Cele două surori parcurg astfel toate etapele învățămîntului artistic de la desenul după «antici», la copierea unor lucrări celebre și de aici la studiul marilor coloriști.

Imaginea celor două domnişoare Morisot care, însoțite de mama și de profesorul lor, veneau să lucreze regulat la Luvru, ne-ar putea părea amuzantă dacă nu ne-am gîndi că, la mijlocul secolului trecut, «lucrul după maeştri» era o treaptă obligatorie a învățămîntului artistic.

Printre cele cîteva lucrări astfel realizate de Berthe Morisot, aceea a «Calvarului» după Veronese (1860) îi atestă de pe acum remarcabile calități de colorist, o deosebită finețe în a nuanța gamele luminoase ale maestrului venețian.

Lucrul în muzeu nu reprezenta, în concepția lui Guichard, decît o etapă obligatorie dar insuficientă în ea însăși pentru desăvîrşirea meşteşugului picturii. Principiile compoziției, ale punerii în pagină, ale contrastelor și apropierilor cromatice, ale opozițiilor de lumină și umbră, spunea el, nu se pot însuși decît «în natură». Asemeni pictorilor generației sale, romanticul Guichard era, în fond, ostil ideii de a picta «după natură». În concepția sa natura era menită să furnizeze pictorului schițe, notații sumare pentru compoziția viitorului tablou care trebuia pictat în atelier.

LEAGĂNUL,
ULEI PE PÎNZĂ, 1873,
PARIS, JEU DE PAUME

Scanned with OKEN Scanner

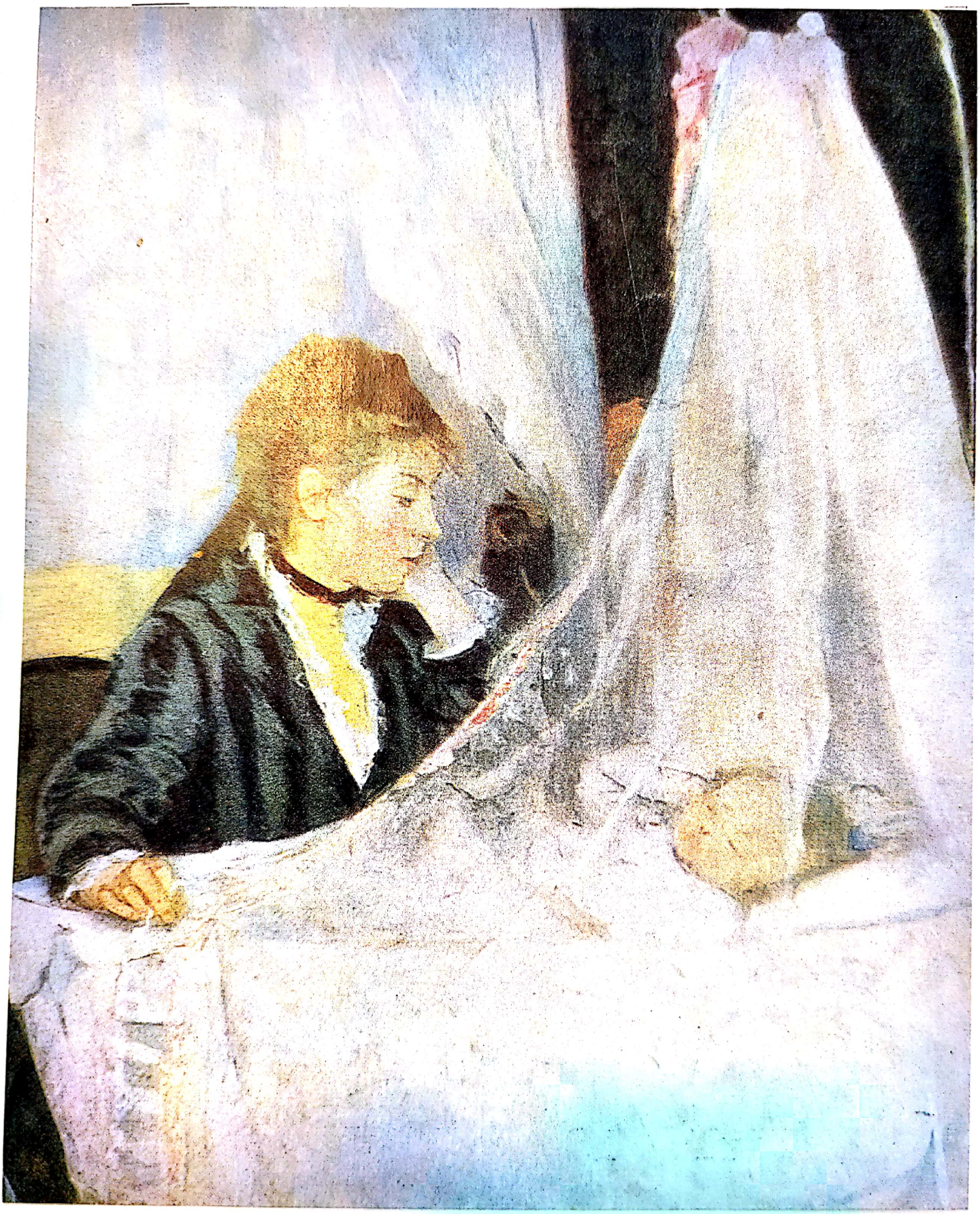

Scanned with OKEN Scanner

În admirația ei pentru Théodore Rousseau, Daubigny, Millet, dar mai ales Corot, Berthe Morisot face, aproape singură, pasul imediat următor spre pictura «în aer liber».

«De acum Corot ar trebui să vă fie maestru, dar nu-l uitați nici pe Guichard» — se pare că ar fi exclamat acesta din urmă, nu fără o umbră de amărăciune, dar uimit de peisajele realizate de Berthe Morisot.

Era în anul 1860. Corot, șeful de necontestat al noii școli, se afla la apogeul succesului. Surorile Morisot vor fi beneficiat desigur de sfaturile pe care carnetele lui Corot le-au păstrat. «Căutînd să imit cît mai conștiincios, nu pierd nici o clipă din vedere emoția care m-a cuprins» — se pare că repeta el adeseori. Cuvintele redau, desigur simplist, un proces care în realitate era cu mult mai complicat și pe care numai lucrul în atelierul său îl putea desluși pe deplin. Iată de ce Corot pretindea încă de la început elevilor să-i copieze lucrările cu cea mai mare exactitate. Amintirile Berthei Morisot menționează chiar faptul că maestrul i-ar fi reproșat într-o zi neglijența de a nu fi reprodus una din treptele scării unei căsuțe aflate într-unul din peisajele sale. Dincolo de aceste exigențe care l-au determinat chiar să aprecieze mai mult reproducerile lipsite de personalitate ale Edmei, Corot era un excelent profesor. Din punctul de vedere al tehnicii picturale, sfaturile sale erau dintre cele mai prețioase. Lucra explicînd în același timp cum trebuie fixat prin intermediul liniilor conturul obiectelor, apoi prin frotiuri ușoare principalele mase, planurile esențiale. Recomanda apoi căutarea valorilor unor tonuri de-abia colorate, aproape monocrome și cu ajutorul unor brunuri umbrite de negru și alb încălzit cu terra de Sienna și ocru — stabilea valorile și efectele începînd prin a fixa extremele: cea mai mare luminozitate și intensitatea cromatică maximă.

Berthe Morisot înțelege și asimilează admirabil sfaturile lui Corot. Învață de la el să simplifice elementele peisajului, să îl vadă și să-l transcrie în tușe delicat nuanțate. De pe acum apar calitățile de fină sensibilitate, grație și suplețe ale tușei, care vor fi atît de caracteristice picturii ei de mai tîrziu. Își formează o cultură clasică, își dezvoltă o inteligență artistică superioară, un mod de a se exprima limpede și învăluitor totodată. Îndrumările peisagistului Oudinot, prieten și imitator fidel al lui Corot, nu au, în acest context, decît rolul de a adînci lecția maestrului, de a urmări aplicarea ei concretă, «pe viu».

În vara lui 1863, pe malul Oisei, în peisajele din împrejurimile satului Chou, unde familia Morisot închiriase o căsuță, Edma și Berthe își desăvîrșesc meșteșugul, capătă tot mai multă siguranță în a-și simplifica lucrările și a pune în evidență caracterele dominante ale motivului, în a stabili armonia de ansamblu a pînzei.

Scanned with OKEN Scanner

Nu numai acum, dar şi în anii următori, la Beuzeval în 1864, în Bretagne, în împrejurimile de la Quimperlé şi Roz-Bras în 1866 sau la Petites Dalles în 1867, Berthe Morisot putea fi văzută în fiecare dimineaţă plecînd cu şevaletul şi cutia de culori — fidelă încă o dată preceptelor lui Corot, care recomanda lucrul la peisaj dimineaţa sau seara, în orele la care lumina, uniformă şi mai puţin intensă, este mai aptă să pună în valoare liniile, planurile, formele şi culorile esenţiale.

Privindu-i lucrările, am putea afirma că Berthe Morisot a rămas credincioasă acestor sfaturi toată viaţa. Chiar şi atunci cînd pictura ei se afirma în primele rînduri ale mişcării impresioniste, lucrările au păstrat, parcă, lumina argintată a dimineţii, reflexele perlate, intensitatea potolită a luminii matinale.

«Deoarece nu era neapărat necesar să fi desenat mult timp într-o academie pentru a picta pe un colţ de masă un ceaun, un sfeşnic şi o legătură de ridichi, femeile reuşesc destul de bine în această pictură de menaj. Domnişoara Berthe Morisot aduce însă multă franchete în acest gen, un delicat simţămînt al culorii şi al luminii» — scria în 1865 Paul Mantz, primul dealtfel care i-a remarcat prezenţa la Salonul oficial din acelaşi an. Cu remarcabilă luciditate criticul descifra în cele două lucrări expuse atunci de Berthe Morisot două calităţi esenţiale ale picturii ei: luminozitatea şi culoarea. Forţa luminoasă a tuşei comunica ansamblului un freamăt reţinut. Am putea vorbi, începînd din această perioadă, mai precis odată cu lucrarea «Vedere din Paris» luată de pe înălţimile de la Trocadéro (1866) — «prima ei capodoperă» cum o numeşte Jean Leymarie — despre un impresionism latent. Berthe Morisot descoperise odată cu această lucrare că Parisul, cu mişcarea mulţimii, cu jocurile lui de perspectivă, cu fluviul, grădinile şi monumentele sale poate fi un excelent pretext de peisaj. Că dincolo de grupurile aflate la plimbare, importantă este lumina care învăluie acest peisaj, lumina irizată, atît de caracteristică cerului parizian la sfîrşitul iernii. Lecţia lui Corot, subtil asimilată, transpare dincolo de motiv. Îndrăznete şi rafinate totodată, acordurile cromatice indică prezenţa unei personalităţi artistice de mare sensibilitate. Şi nu întîmplătoare a fost, desigur, puternica impresie pe care lucrarea a produs-o asupra lui Manet, care a reluat aproape acelaşi motiv .[2] Lucrarea reprezintă, aşa după cum s-a remarcat mai tîrziu, punctul de plecare al unei afirmări care se va desăvîrşi treptat, însumînd mereu noi trepte pe calea obţinerii unor efecte luminoase.

Aceleaşi calităţi erau prezente, desigur, şi într-o altă lucrare, o marină pe care a pictat-o la Roz-Bras şi pe care Emile Zola o descoperă în Salonul din 1868 alături de lucrarea Edmei.[3] «Voi mai cita încă două pînze, scria Zola, pe care le-am desco-

Scanned with OKEN Scanner

LEAGĂNUL
(DETALIU)

Scanned with OKEN Scanner

perit întîmplător în timpul tristelor mele plimbări prin solitudinea vidă a Salonului. E vorba de două peisaje de domnişoarele Morisot, două surori, fără îndoială. Corot e maestrul lor, desigur. Există în aceste pînze o prospeţime şi o naivitate a impresiei care au reprezentat o oază în mijlocul abilităţilor meschine, atît de gustate de public. Cele două artiste trebuie să fi pictat acele studii cu toată conştiinţa, cu o mare dorinţă de a reda ceea ce au văzut. Aceasta ajunge pentru a conferi lucrărilor lor un interes pe care nu-l au multe tablouri mai cunoscute de mine». [4]

Berthe Morisot nu mai era o debutantă. Vizitele la Luvru, îndelungile şedinţe din atelierul lui Corot, mai mult încă, spiritul lui Corot transpus cu feminină delicateţe în «Portul Lorient» sau «Parisul văzut de la Trocadéro» o impuneau ca pe o prezenţă de sine stătătoare. Corot mai întîi, apoi Manet, au exercitat influenţe hotărîtoare asupra întregii sale opere. Departe de a-i anula personalitatea, aceste două energii creatoare, atît de deosebite în aparenţă, i-au susţinut şi întărit înzestrarea artistică.

În 1868, pe cînd copia o pictură de Rubens la Luvru, Fantin Latour o prezintă lui Manet. Mărturii ale contemporanilor atestă însă faptul că domnişoarele Morisot ar fi lucrat cîţiva ani înainte la Luvru în aceeaşi sală cu Manet şi nu este prea îndrăznească presupunerea că, sub privirea marilor veneţieni, ele ar fi schimbat cîteva vorbe cu pictorul. În 1868 însă Manet era celebru datorită mai ales scandalului provocat de *Olympia* şi *Prînzul pe iarbă*. Familiile Morisot şi Manet se vor împrieteni repede. La întîlnirile de joi, la doamna Auguste Manet, familia Morisot va întîlni în jurul lui Edouard Manet şi al fraţilor săi pe Baudelaire, Degas, Astruc, Stevens, Bose, Chabrier, Puvis de Chavannes. Berthe Morisot va deveni eleva lui Edouard Manet sau, mai exact, tovarăşa de lucru, grăbindu-i evoluţia spre o pictură mai luminoasă.

Manet i-a dat sfaturi, dar mai ales exemple. Berthe Morisot şi le-a însuşit fără să-l imite însă, aşa cum, de fapt, nu îl imitase nici pe Corot. Ne place chiar să credem că rolurile s-au inversat. Ne refeream mai sus la tabloul lui Manet «Expoziţia universală» din 1867, lucrare pictată din acelaşi unghi ca şi «Parisul văzut de la Trocadéro» (1866) de Berthe Morisot. «N-am păta cu nimic memoria unuia din cei mai mari pictori ai ţării noastre şi din toate timpurile, scria Paul Jamot în 1927, dacă am spune că împrumutînd ideea unui tablou de la o femeie, el nu a făcut mai bine decît ea.»

Dar dacă pînă în acest moment al creaţiei sale Berthe Morisot, prea îndeaproape condusă de învăţămintele lui Corot, neglijase studiul vieţii contemporane, studiul oamenilor care o înconjurau, este simptomatică, sub directa influenţă a lui Manet, apariţia tot mai frecventă a portretului în lucrările ei. A cunoscut, desigur,

Scanned with OKEN Scanner

CITRONADA,
ULEI PE PÎNZĂ, 1881, BOSTON, MONTGOMERY-SEARS

pictînd în preajma lui Manet, pasiunea acestuia pentru portret. A asistat, probabil, în atelierul lui, la nenumăratele «şedinţe de poză», pe care le impunea modelelor şi care îi înspăimînta pe prietenii lui. «Cînd încep o lucrare, spunea dealtfel Manet, tremur la gîndul că modelul ar putea să nu vină sau că n-aş putea să-l văd atît de des pe cît aş dori şi în condiţiile în care aş dori să-l revăd. Vin, pozează şi apoi se duc spunînd: va termina şi singur tabloul. Ei bine nu, nu poţi termina nimic de unul singur, cu atît mai mult cu cît nu termini în ziua în care ai început şi atunci îţi trebuiesc multe zile...» [5]

Este cunoscută deasemeni aversiunea lui Manet faţă de modelele profesioniste. Iată de ce intensitatea privirii, figura cu trăsături regulate a Berthei Morisot vor constitui prilejul unei întregi serii de portrete semnate de Manet. *Balconul* —

Scanned with OKEN Scanner

COSÎND ÎN GRĂDINĂ,
ULEI PE PÎNZĂ, 1881, MUSÉE DE PAU

primul din această serie (în care Berthe Morisot apare alături de domnişoara Claus şi Antonin Guillemet), deşi nu este întru totul asemănător modelului, aduce parcă acelaşi accent baudelairian pe care Manet îl conferea tuturor personajelor sale. Acelaşi caracter spaniol, un ten mat, un păr de abanos, ochi negri încărcaţi de fatalitate. «Sînt mai curînd stranie decît urîtă — avea să scrie, referindu-se la această lucrare, Berthe Morisot sorei sale Edma. S-ar părea că epitetul de femeie fatală a circulat, chiar, printre curioşi.»

Silueta sau chipul Berthei Morisot, care îi pozează frecvent înainte de a-i deveni cumnată (în 1874), revine adeseori în lucrările lui Manet. În 1870, de exemplu, ea inspira pictorului una din cele mai frumoase efigii feminine: «Odihna». Aşezată pe o sofa, în penumbră, chipul ei fin capătă o aură de mister, în timp ce ochii mari şi

Scanned with OKEN Scanner

negri par a urma o reverie profundă şi aproape dureroasă. În afară de aceste două lucrări mari, numeroase portrete din profil sau din faţă, cu sau fără pălărie, au păstrat trăsăturile acestei femei deosebit de talentate şi toate nuanţele de expresie ale ochilor şi chipului ei, mai ales pupilele mari în care se poate citi atîta pasiune şi melancolie în acelaşi timp. «Nimic nu mi se pare mai important în opera lui Manet decît un anume portret al Berthei Morisot, datat 1872, scria Paul Valéry. Pe fondul neutru şi luminos al unei perdele cenuşii este pictată această figură puţin mai mică decît în natură. Înainte de orice m-a cucerit Negrul, negrul absolut, negrul unei pălării de doliu şi al panglicilor sale întrepătrunse cu şuviţe de păr şaten cu reflexe roz, negrul care nu aparţine decît lui Manet... Aceste pete de negru strălucitor şi intens încadrează o figură cu ochi negri, prea mari, a căror expresie pare distrată, oarecum îndepărtată. Pictura este fluidă, uşoară şi suplă sub mîngîierile pensulei; iar umbrele acestui obraz sînt atît de transparente, luminile atît de delicate, încît mă gîndesc la materia tandră şi preţioasă din care s-a întrupat imaginea tinerei femei de Vermeer care se află în muzeul din La Haye».[6]

În alte lucrări de mai mici dimensiuni Manet o pictează şezînd sau în picioare, în studii rapide care surprind graţia nervoasă a atitudinilor ei. Două din aceste mici pînze te fac să te gîndeşti la Goya. În una din ele Berthe Morisot în negru înaintează cu o mînă pe piept. Celălalt, din 1872 (aflat astăzi la Luvru), o înfăţişează aşezată pe un scaun, în mînă cu un evantai care îi ascunde aproape jumătate din faţă.

În dorinţa lui atît de hotărît afirmată de «a picta ceea ce vede şi nu ceea ce le place altora să vadă», Manet depăşea cu mult problema «autenticităţii» temelor (în accepţiunea unui Courbet de pildă) pentru a ajunge la problema autenticităţii «de viziune». Instinctiv, Berthe Morisot împărtăşea, în artă, alături de Manet, această nevoie de sinceritate. Se simţea alături de el împotriva publicului neînţelegător, incapabil să vadă în pictura lui elementul clasic, tradiţional.

«Picturile lui, avea să scrie Berthe Morisot, îmi lasă impresia unui fruct sălbatic, poate chiar puţin crud, ele sînt departe de a-mi displace.»

Dar dacă portretul, în concepţia şi realizarea lui Manet, se înscria pe linia de sobrietate şi simplitate a marilor săi înaintaşi, în interpretarea Berthei Morisot acest gen capătă o notă de exterioară frivolitate. Nu ne referim aici la dublul portret al mamei şi sorei sale intitulat *Lectura* (prezentat la Salonul din 1870), lucrare asupra căreia Manet a făcut nenumărate corecturi, reuşind să impună emoţia conţinută a stilului său, să atenueze tuşele uşoare, luminoase, atît de caracteristice picturii ei.

Literatura de specialitate a exagerat de multe ori influenţa pe care pictura lui Manet ar fi avut-o asupra Berthei Morisot. Privind lucrurile comparativ, faţă de

Scanned with OKEN Scanner

LANUL DE GRÎU,
ULEI PE PÎNZĂ, 1875, COL. PARTICULARĂ

influența copleșitoare, anihilantă pe care arta lui a exercitat-o asupra Evei Gonzáles, relațiile cu Berthe Morisot ne par de domeniul influențelor reciproce. Căci dacă în apropierea lui Manet pictura ei și-a lărgit aria tematică, deschizîndu-se spre lumea destul de restrînsă, efemeră dar fermecătoare, care o înconjura, este tot atît de adevărat că ea a contribuit la luminarea paletei lui Manet.

Începînd din 1873, meșteșugul ei, bazat încă pe învățămintele atît de temeinic însușite de la Corot, exersat pe o claviatură mai amplă alături de Manet, îi va permite să realizeze o piesă remarcabilă, o lucrare de referință: *Leagănul*. Pe fondul alb al perdelelor unui pătuț, chipul obosit al Edmei veghează somnul liniștit al copilului

Scanned with OKEN Scanner

VERANDA,
ULEI PE PÎNZĂ, 1882, COL. PARTICULARĂ

ei. Este o scenă intimă, de mare tandreţe, de infinită delicateţe a sentimentului. Opoziţia alburilor transparente ale vălurilor, faţă de fondul întunecat, animat doar de rozurile panglicilor leagănului, accentuează atmosfera uşoară, luminoasă, a întregii imagini. Frumuseţea materiei colorate, preţiozitatea şi discreţia ei, ne indică faptul că Berthe Morisot îşi dobîndise în pictură un stil personal. Prin această lucrare, talentul ei, înscriindu-se în tradiţia picturii franceze, anunţă totodată nebănuitele posibilităţi de expresie pe care impresioniştii le vor afirma prin cucerirea treptată a unei maxime luminozităţi.

Scanned with OKEN Scanner

MEMORIA UNUI CURENT: IMPRESIONISMUL

«Berthe Morisot ocupă, nu un loc separat, ci unul specific, atît prin viziune şi factură cît şi prin motivele de inspiraţie, în grupul impresionist pe care îl completează într-un mod atît de fericit şi care nu ar fi cu adevărat el însuşi fără ea.»

DENIS ROUART

15 aprilie 1874. Vernisajul primei expoziţii a impresioniştilor la Nadar. Berthe Morisot expunea alături de Pissarro, Renoir, Caillebotte, Monet, Sisley, Beliard.

Leagănul, *De-a v-aţi ascunselea*, o marină pictată la Fecamp, un peisaj din Maurecourt, cîteva acuarele se integrau firesc concepţiilor noii mişcări, sumar dar sugestiv definite de G. Rivière: «Impresioniştii se deosebesc de ceilalţi pictori prin aceea că tratează un subiect pentru culoare şi nu în sine».

Glorificarea culorii părea într-adevăr scopul prim al tuturor lucrărilor prezentate la Nadar. Umbrele erau animate de tente calde care desfiinţau parcă formele; reflexele apei descompuneau culorile, fragmentînd imaginile lumii pe care doreau s-o reproducă... Încetul cu încetul această tehnică se va extinde, îşi va amplifica registrul, va fragmenta din ce în ce mai mult formele din dorinţa de a conferi o maximă luminozitate, ajungînd în cele din urmă să desfiinţeze cu totul liniile, formele, volumele. Le vor lua locul imagini ale unei lumi lipsite parcă de consistenţă, vibrînd în lumina intensă, copleşitoare. Justificările ştiinţifice care au fost invocate pentru a explica naşterea impresionismului în raport cu descoperirile unor fizicieni ca Chevreul sau Helmholz au fost depăşite de inventivitatea şi descoperirile practice ale pictorilor cu mult mai pasionante şi mai eficace pentru ei decît studiile legilor fizicii despre lumină. Niciodată pînă atunci nu se mersese atît de departe în explorarea naturii.

Peisajul impresionist este ca şi portretul: el arată starea de spirit a naturii. Această afirmaţie atît de des teoretizată îşi afla în acei ani, eroici, ai începutului, o aplicaţie concretă în strădania de a observa peisajul cu cea mai mare exactitate pentru a-i putea releva poezia cotidiană. Să imobilizezi mişcarea pentru a fixa provizoriul;

Scanned with OKEN Scanner

să vezi în primul rînd culorile, aerul, apa, ale căror adevăruri să le respecți; să folosești tonalități luminoase, fără contraste de umbre negre, pentru a sugera strălucirea soarelui. Erau tot atîtea reguli aplicate la început mai mult intuitiv, apoi cu tot mai multă știință. «Manet a fost primul», nota mult mai tîrziu Matisse, care a acționat prin reflexe și a simplificat astfel meseria de pictor... neexprimînd decît ceea ce îl impresiona direct.»

Manet și prietenii săi luptau astfel împotriva academismului, luptau pentru afirmarea independenței creatorului, a dreptului său de a merge în pas cu timpul pe care îl trăia. Dorința de a se afirma liber, francheța și imediateța viziunii, veneau în contradicție cu gustul oficial, marcînd trecerea tot mai accentuată de la «subiect» la «motiv». În dorința de a combate orice fel de intermedieri între subiect și artist, Manet se pare că ar fi afirmat: «Ochiul... o mînă.»

Departe de a fi o simplă revoluție la nivelul «ochiului», impresionismul corespundea însă pe un plan mai general unui moment în care principiul creatorului își afirma drepturile asupra colectivității; în care, corespunzător unor modificări pe multiple planuri ale vieții cotidiene — progresul științei și tehnicii, dezvoltarea urbană — schimbările rapide, senzația realității vizuale, devin mai convingătoare decît demonstrația rațională. Acestui nou mod de a gîndi impresionismul îi răspundea direct. Și este firesc ca formulele pe care el le întrebuințează să fi apărut, cel puțin la început, șocante pentru cea mai mare parte a publicului încă inconștient de modificările la care asista.

Prezența unei femei în mijlocul grupului impresionist a uimit nu numai în epocă, dar și mult timp după aceea. Paul Mantz, primul critic de artă care i-a descoperit calitățile, scria, de pildă, în 1876 în ziarul *Le temps:* «Nu se află în tot grupul revoluționarilor decît un singur impresionist — d-na Berthe Morisot. Pictura ei păstrează, întreagă, francheța improvizației, este cu adevărat impresia încercată de un ochi sincer, cinstit, reprodusă de o mînă care nu trișează».

Aproape toți comentatorii au remarcat faptul că dacă apariția unor femei-pictor în istoria artei este un fenomen relativ rar, prezența unei asemenea femei superior dotată artistic, contribuind la coeziunea grupului impresionist, este într-adevăr un fenomen de excepție. Théodore Duret, unul din cei mai avizați critici ai picturii impresioniste, scria, de exemplu, în deceniul trei al acestui secol, că Berthe Morisot

LA VĂRSAREA TAMISEI,
ULEI PE PÎNZĂ, 1875,
COL. PARTICULARĂ

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

a contribuit la apariția «în ansamblul operelor impresioniste, alături de caracterele artei bărbaților, menită săexprime forța, acele trăsături care nu aparțin decît femeilor: un farmec delicat, o grație nostalgică, o distincție pe cît de naturală pe atît de rafinată... Văzînd-o, privindu-i silueta zveltă și nervoasă, îi ghiceai sensibilitatea, firea impresionabilă. Era parcă alcătuită astfel încît să fie artistă și desigur era într-adevăr o artistă de calitate. Tot ceea ce crea venea de la sursă, era pătruns de farmec și de sensibilitate. Exista un acord perfect între ființa și opera ei». [8]

Berthe Morisot a fost și rămîne una dintre figurile captivante ale impresionismului, una din acele personalități puternice care va puncta cu feminitate caracterele acestei arte luminoase, pline de strălucire. Am putea spune chiar că, alături de Pissarro, a fost cea mai constantă participantă la expozițiile impresioniștilor. Acuarele de un gust rafinat, lucrări în ulei de o vervă surprinzătoare înfățișînd grădini în floare sau tinere fete, marine sau naturi moarte au reprezentat-o de-a lungul anilor, în primele rînduri ale mișcării impresioniste. «D-na Berthe Morisot pictează tablouri mici, foarte juste și delicate — scria Emile Zola, unul din cei mai fervenți apărători ai impresionismului la începuturile lui. Voi revela îndeosebi două sau trei marine executate cu o surprinzătoare finețe.» [9] Sînt, toate, lucrările unei femei, dar conțin o asemenea vigoare și hotărîre a tușei, o originalitate la care nu te-ai fi așteptat. Trimitea, de pildă, la expoziția din 1880 (în sala din str. Piramidelor) lucrarea *Tînăra la bal* aflată azi la Muzeul Luvru. Este un exemplu semnificativ pentru felul în care una din primele ei tehnici de a picta, dobîndite sub influența lui Manet, se îmbinase cu noile principii ale impresionismului; pentru felul în care precizia portretului se alătură capacității de a picta estompînd contururile. Culorile au o delicatețe, un aspect catifelat cu totul caracteristic picturii Berthei Morisot. Albul primește reflexe pastelate de roz sau gri, roșul dobîndește pe nesimțite culoarea piersicilor coapte, verdele se estompează cu discreție. Este o lucrare în care finețea tușelor și a colo ritului exprimă o feminină și delicată armonie. Sînt calități pe care mai ales acuarelele le vor pune în evidență cu strălucire.

Spre deosebire de Monet, Sisley sau Pissarro, în lucrările cărora figura umană apare rareori, spre deosebire de Cézanne sau Degas care privesc cu multă luciditate chipul femeilor, spre deosebire de Renoir, în lucrările căruia nudurile exprimă parcă o senzualitate fericită — Berthe Morisot aducea impresionismului nota distinctivă a unei feminități spiritualizate. Este o feminitate în care tandrețea și rafinamentul unei serioase educații, sensibilitatea și cultura se armonizau reciproc. «D-na Morisot — scria în acei ani Philippe Burty — cu dublul privilegiu de femeie și de artistă înzestrată, este făcută să concentreze atenția publicului și a criticii... Este o coloristă

Scanned with OKEN Scanner

LA VĂRSAREA
TAMISEI
(DETALIU)

delicată care ştie să integreze în armonia generală alburile cele mai dificil de acordat, fără a cădea în dulcegărie.» [10] Dar dacă unii din criticii vremii i-au recunoscut calităţile, cei mai mulţi, induşi în eroare de situaţia ei socială şi materială (moştenise de la tatăl ei, în 1873, o avere considerabilă şi o sporise prin căsătoria în 1874 cu Eugène Manet, fratele pictorului), au luat-o drept o femeie de lume care pictează pentru a-şi satisface un capriciu. Firea oarecum retrasă şi interiorizată a Berthei Morisot, despre care ne-au lăsat mărturii impresionante toţi cei care au cunoscut-o mai îndeaproape, era o barieră în calea unei adevărate cunoaşteri a vieţii şi a lucrărilor ei. Mai presus de cei ce au atacat-o, alături de întregul grup impresionist, Berthe Morisot

Scanned with OKEN Scanner

s-a dovedit pînă la capăt solidară cu ideile şi ţelurile lor artistice. Nu numai că a participat cu un număr important de lucrări la 7 din cele 8 expoziţii ale impresioniştilor, renunţînd să mai expună la Salonul oficial, dar i-a ajutat şi din punct de vedere financiar (faptul că la celebra licitaţie de la Hôtel Drouot, care a avut loc la 24 martie 1875, una din acuarelele ei a fost evaluată la 45 de franci nu a stînjenit-o prea mult).

Paralel cu acela al întregii mişcări impresioniste, drumul afirmării şi recunoaşterii lucrărilor semnate de Berthe Morisot şi-a urmat cursul sinuos, împovărat de nesfîrşite oprelişti, de interminabile discuţii şi nemulţumiri pe marginea fiecărei expoziţii nou organizate, de acceptarea fără rezerve sau de refuzul categoric al creaţiilor unor colegi de breaslă ca Seurat şi Signac.

Determinate de opţiuni estetice categorice, dar şi de lipsa unor mijloace materiale pentru realizarea lucrărilor, de neînţelegerea quasi-permanentă a publicului, aceste frămîntări cunosc un punct culminant în anul 1886, cînd are loc cea de a 8-a şi ultima expoziţie a impresioniştilor.

1886 este însă, în acelaşi timp, anul primului succes internaţional al curentului. Este anul în care Durand-Ruel organizează la New York expoziţia «Lucrări în ulei şi pastel ale Impresioniştilor de la Paris». În vara anului precedent, James F. Sutton, reprezentant al asociaţiei «Arta americană», îl întîlnise pe Durand-Ruel la Paris şi îl invitase să organizeze o expoziţie în capitala americană. Monet, de exemplu, care nu vedea în această iniţiativă nici o şansă de succes, a fost ostil ideii. Durand-Ruel însă, căruia afacerile îi mergeau destul de prost, a contribuit substanţial la deschiderea ei, astfel încît la 10 aprilie 1886 erau prezenţi la New York cu peste 300 de lucrări Berthe Morisot, Degas, Manet, Monet, Pissarro, Renoir, Seurat, Sisley, Boudin, M. Cassatt, Caillebotte, Forrain, Guillemin, John Lewis Brown, Roll. După 15 zile de la deschiderea expoziţiei,«Tribune» anunţa că se vînduseră 7 sau 8 tablouri. Interesul manifestat pentru expoziţie a fost atît de viu încît s-a luat hotărîrea să fie prelungită cu încă o lună. La 25 mai expoziţia a fost mutată le Academia Naţională de Desen, ceea ce reprezenta, după cum menţionează John Rewald în *Istoria impresionismului,* o consacrare cvasioficială. *American Art Association* cumpărase mai multe lucrări şi lansase încă o invitaţie pentru o nouă expoziţie, în toamnă.

Existenţa impresionismului începea deci să fie recunoscută. În Franţa, însă, el s-a impus cu mult mai greu. De abia în 1892 statul va achiziţiona, de pildă, o lucrare de Renoir *(Fete la pian).* Doi ani mai tîrziu era achiziţionată la vînzările de la Théodore Duret şi lucrarea Berthei Morisot: *Fată cu mingea.*

«Trebuie să spun că d-na Morisot a reprezentat una din prieteniile cele mai puternice pe care le-am întîlnit vreodată. Îmi amintesc minunatele seri pe care le-am

Scanned with OKEN Scanner

petrecut la ea împreună cu Mallarmé, pe care îmi era tare plăcut să-l văd. Căci dacă nu am înțeles niciodată mare lucru din ceea ce scria, era o încîntare să-l auzi vorbind. Referitor la d-na Morisot, ce lucru curios și destinul! Un pictor cu un temperament atît de puternic să se nască în mediul cel mai auster „burghez" cu putință și într-o epocă în care opțiunea unui copil pentru pictură era privită ca o dezonoare de către familia ei. Și, ce ciudat, să vezi apărînd în epoca noastră de realism un pictor atît de impregnat de grația și finețea secolului XVIII. Într-un cuvînt, a fost ultimul artist elegant și „feminin" pe care l-am avut de la Fragonard încoace.» În cartea sa intitulată *Viața și opera lui Auguste Renoir,* Ambroise Vollard a transcris aceste cuvinte spuse de Renoir despre prietena sa. Ca majoritatea impresioniștilor, Renoir a păstrat, în legătură cu Berthe Morisot, multă vreme, amintirea unei prietenii și colegialități rare.

Ar fi poate mai dificil de disociat pe plan artistic schimburile de idei și influențe dintre Renoir și Berthe Morisot. La 11 ianuarie 1886, de exemplu, pictorița descria plină de entuziasm o vizită în atelierul lui Renoir: «Pe un șevalet — un desen în creion roșu și cretă reprezenta o tînără mamă care-și alăpta pruncul; fermecător prin grație și finețe. Pentru că mi-am exprimat admirația, mi-a arătat o întreagă serie executată după același model și cu mici diferențe aceeași mișcare. Este un desenator de primă mărime; ar fi interesant de arătat toate aceste studii pregătitoare pentru un tablou publicului care-și închipuie că impresioniștii lucrează cu cea mai mare dezinvoltură. Nu cred că se poate merge mai departe în redarea formei.»

Renoir se afla atunci în așa-numita perioadă «ingristă», din care va ieși cîțiva ani mai tîrziu, în 1890, odată cu așa-numita perioadă «sidefie», cu mult mai suplă și mai păstoasă. Este dealtfel momentul în care pictura Berthei Morisot se apropie de cea a lui Renoir, momentul în care renunță la marile tușe libere atît de caracteristice picturii ei pentru a adopta tușele alungite care conturează de pildă imaginea celor două surori *(Hortensia)* sau a *Fetei cu evantai,* delimitîndu-le siluetele prin arabescuri elegante.

Peste aproape 7 decenii, mai precis la 19 iulie 1952, o amplă expoziție deschisă în sălile Muzeului municipal din Limoges, orașul natal al lui Renoir, alătura, în chip semnificativ, lucrările acestuia cu acelea semnate de Berthe Morisot. Era omagiul pe care municipalitatea îl aducea celor doi concetățeni. [11]

Dar dacă Renoir și Berthe Morisot nu s-au întîlnit pe planul execuției picturale decît cu cîțiva ani înainte de moartea Berthei Morisot, ei făceau parte din generația impresionistă, se întîlneau pe planul mult mai general, al sensibilității, al viziunii poetice, vibrante și învăluitoare care, dincolo de factura fiecăruia, a reunit pe toți membrii grupului.

Scanned with OKEN Scanner

FETIȚĂ CU PISICĂ,
GRAVURĂ CU ACUL,
BIBLIOTECA ACADEMIEI RSR

EUGENE MANET ȘI FIICA SA
LA BOUGIVAL,
ULEI PE PÎNZĂ, 1881,
COL. PARTICULARĂ, PARIS

Scanned with OKEN Scanner

Dealtfel relațiile dintre Berthe Morisot și Renoir s-au menținut ani la rînd la stadiul de camaraderie de grup, la frămîntările comune determinate de organizarea expozițiilor. Numeroasele scrisori pe care și le-au trimis între 1874—85 ilustrează pe deplin zbuciumul acestor ani pentru afirmarea unui nou ideal estetic.

Corespondența Berthei Morisot, corespondență publicată de Denis Rouart[12], a înregistrat fidel etapele acestei prietenii. Consultînd-o, constatăm că de-abia în toamna anului 1887 Renoir devine unul din obișnuiții după-amiezelor organizate joia, în atelierul-salon al Berthei Morisot. Se întîlneau aici, regulat, Mallarmé, Degas, Monet și Renoir. Reproducem din această corespondență cîteva fragmente în dorința de a puncta cît mai sugestiv, cît mai evocator, atmosfera artistică de reciprocă emulație, animată de preocupări comune.

«Aș vrea să-ți spun, îi scria Renoir la Mézy, spre sfîrșitul lui august 1891, să nu-mi aduci pînza pe care o lucram anul trecut. Dacă aș lua-o, ar trebui să o tai și să pictez altceva pe deasupra. Cred că ai putea face același lucru...» Berthe Morisot a păstrat însă această pînză neterminată de Renoir — imaginea unei fete în iarbă.

Spre sfîrșitul aceluiași an, la Paris, Berthe Morisot nota aceste cuvinte: «Renoir spunea ieri seară că în literatură ca și în pictură, nu recunoști adevăratul talent decît după figurile femeilor pe care le întruchipează. Era în legătură cu frumoasa Natașa din *Război și pace*».

La 25 mai 1892, la galeria Boussod și Valadon (Bd. Montmartre) are loc deschiderea primei expoziții personale a Berthei Morisot care, din cauza doliului (murise Eugène Manet), nu va participa la vernisaj. Renoir îi scrie în aceeași zi: «Colegul tău este fericit să spună că expoziția a reușit foarte bine și s-au vîndut tabloul cu rațe, *Veranda* și acuarelele. Pe scurt, toată lumea e mulțumită și te felicit.»

«Am sfîrșit prin a eșua la Pornic unde îmi învăț fiul să înoate, îi scrie din nou Renoir în 1893. Pînă aici totul merge bine, dar trebuie să fac și peisaje. Aici este destul de frumos, dar sînt prost dispus. Peisajul devine un supliciu pentru mine. Un supliciu cu atît mai mare cu cît este o datorie. Evident, este singurul mijloc de a-ți învăța cît de cît meseria, dar nu mai pot să mă instalez afară ca un saltimbanc. Aș fi vrut în momentele de entuziasm să-ți spun: „Vino", dar pe urmă mă cuprinde plictiseala de mare și nu vreau să-ți fac o festă neplăcută invitîndu-te acolo unde eu mă plictisesc atît de mult.»

TÎNĂRĂ LA BAL,
ULEI PE PÎNZĂ, 1880,
PARIS, JEU DE PAUME

Scanned with OKEN Scanner

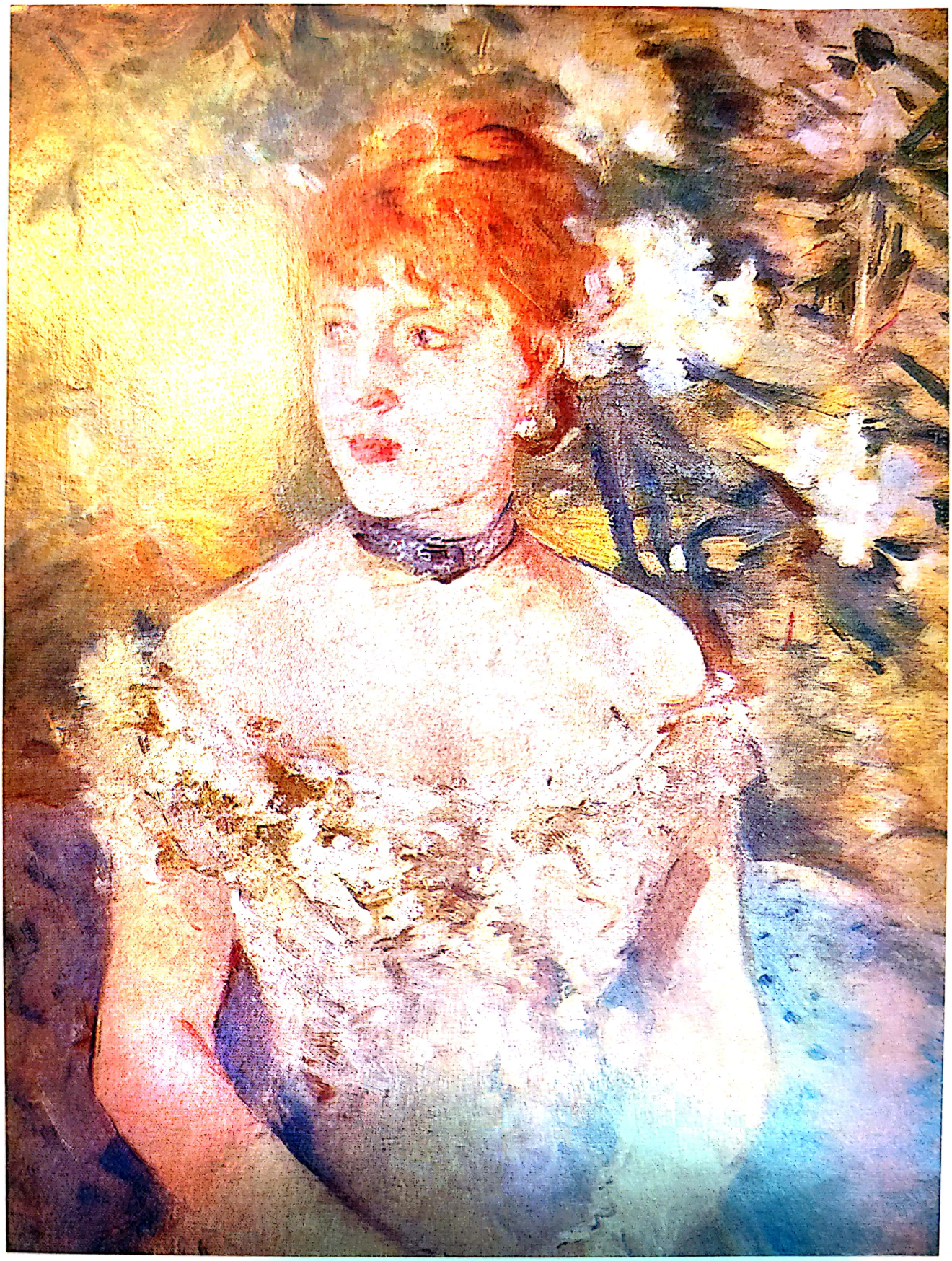

Scanned with OKEN Scanner

FEMEIE CU COPIL PE O BANCĂ,
ACUARELĂ, 1883, COL. PARTICULARĂ

Scanned with OKEN Scanner

Toamna, Berthe Morisot primeşte o altă scrisoare. «Visez Sudul şi dacă n-ar fi atît de departe...»

După un timp Renoir îi scrie din Sud: «M-am gîndit adeseori la tine, dar mi-am uitat cu totul rolul de consilier de familie. M-am gîndit cu atît mai mult cu cît, dacă ai dori să vezi cel mai frumos peisaj din lume, aici l-ai găsi; sînt aproape Italia, Grecia, reunite cu ajutorul mării şi cînd vei dori să faci o plimbare frumoasă şi nu prea scumpă, îţi voi indica mijlocul prin care să o realizezi. Iei trenul pînă la Pas-de-Lanciers, de acolo cu trenuleţul o porneşti spre Martigues, te opreşti la hotel Rouget, vizitezi Martigues, oraşul, muntele foarte frumos şi destul de accesibil, lacurile şi căsuţele de pescari; iei o trăsură care pentru suma de 8 franci te va duce la Istres trecînd prin Saint-Mitre şi apoi faci înconjurul lacului Berre, 15 km, o oră şi jumătate. La Istres căruţaşul Marie pentru 5—6 franci te va conduce la Saint-Chamas care e minunea minunilor, dar nu te sfătuiesc să te opreşti, pentru că dacă se mănîncă destul de bine, în schimb dormitul este destul de rustic. Dincolo de asta, sînt oameni foarte cumsecade. De la Saint-Chamas iei trenul pentru Pas-de Lanciers, care te va readuce la Martigues.»

Cîteva cuvinte de mulţumire la invitaţii arată că în iarna lui 1893—94 Renoir era un obişnuit al casei.

«Miercurea viitoare Mallarmé îmi face plăcerea de a veni să prînzim împreună în Montmarte. M-am gîndit că i-ar face plăcere să te întîlnească. Va fi şi Durand-Ruel şi îi voi scrie sus-menţionatului poet să-l invite din partea mea şi pe Regnier. P.S. — Nu mai vorbesc de drăgălaşa Julie; este de la sine înţeles şi cred că Mallarmé îşi va aduce şi el fiica.» (1894)

Berthe Morisot cu fiica şi nepoatele îşi petrec în 1894 vacanţa la Portrieux. Invită pe Renoir care răspunde: «...distraţi-vă cît mai bine; aduceţi imagini ale malurilor mării, atît de frumoase în Bretagne, şi ale Juliei în rochie albă pe fonduri aurii de insule...»

Plecat la Carry-Le-Rouet, aproape de Martigues, cu tînăra lui elevă Jeanne Baudot şi părinţii acesteia, Renoir o invită insistent pe Berthe Morisot în vara anului 1895 să vină şi îi trimite de mai multe ori, uneori zilnic, informaţii dintre cele mai precise despre timp, locuri, hotel, călătorie.

Prietenă cu Renoir, Degas, Mallarmé, Berthe Morisot a fost «o adevărată muză a impresionismului», după cum, pe bună dreptate, au remarcat aproape toţi comentatorii.

Scanned with OKEN Scanner

«Înaltă şi subţire, de o mare distincţie în comportament şi gîndire, cu unul din cele mai delicate şi mai nuanţate talente, Berthe Morisot nu mai era, atunci cînd am cunoscut-o, scria Henri de Regnier [13], fiinţa stranie cu ochi sumbri, ale cărei trăsături Manet le fixase în *Balconul*. Părul îi albise, dar chipul îşi păstrase originalitatea enigmatică, trăsăturile fine şi regulate, expresia de taciturnă melancolie şi de însingurare. Îmbrăcată cu o simplitate căutată, ea mi se părea distantă şi mîndră datorită unui anumit fel de a fi, rezervat, cu atît mai intimidant cu cît îl întrerupea doar rareori prin cuvinte. Aparenta ei răceală răspîndea însă un farmec la care nu puteai rămîne indiferent. Acest farmec Mallarmé l-a resimţit puternic şi profund.»

Mallarmé a fost, dealtfel, un prieten constant al celor mai mulţi dintre impresionişti, pe care i-a cunoscut în atelierul lui Manet. S-a spus adeseori, şi pe bună dreptate, că destinul artistic i-a fost paralel cu acela al lui Manet, în a cărui atitudine scriitorul ar fi aflat o frăţească încurajare.

S-a spus, deasemeni, că Mallarmé iubea pictura. Ar trebui însă să precizăm că nu aprecia decît o anumită pictură — cea impresionistă şi mai presus de toate aceea a lui Manet. Îl atrăgeau nu numai virtuozitatea acestui mare artist care, continuînd o tradiţie, inventa în acelaşi timp forme şi armonii noi, ci şi poziţia lui de neînţeles. Chipul lui Mallarmé, cu trăsături prelungi, cu privirile lăsate într-o atitudine de visare şi însingurare, aşa cum ni l-a transmis portretul pe care i l-a făcut Manet, exprimă parcă aceleaşi frămîntări iscate din înfruntarea cu un public lipsit de înţelegere.

Se pare că Mallarmé ar fi cunoscut-o pe Berthe Morisot în perioada în care poza lui Manet pentru acest portret. Artista venea adeseori să privească progresele realizate de la o şedinţă la alta. Inteligenţa ei vie, pătrunzătoare, era deosebit de apreciată atît de poet cît şi de pictor. Manet, mărturisea dealtfel într-o scrisoare, era şocat la început de sfaturile ei, pentru a le urma apoi, convins fiind că erau extrem de exacte şi bine gîndite.

Berthe Morisot şi Mallarmé s-au împrietenit în timpul acestor şedinţe de poză descoperindu-şi idealuri artistice comune. Preocupat de ideea unei poezii muzicale, al cărei prim scop să fie o muzică poetică pură, cel pe care Victor Hugo îl numea «dragul meu poet impresionist» scria de exemplu într-o scrisoare datată octombrie 1864: «Am început, în sfîrşit, *Herodiada*. Cu spaimă, căci inventez o limbă care, în mod necesar, trebuie să ţîşnească dintr-o nouă poetică pe care aş putea să o definesc în două cuvinte: *să reproduci nu lucrul în sine, ci efectul pe care îl produce*. Versul nu trebuie, deci, să fie alcătuit din cuvinte, ci din intenţii şi toate cuvintele trebuie să se şteargă în faţa senzaţiei.» [14]

Scanned with OKEN Scanner

«Înaltă şi subţire, de o mare distincţie în comportament şi gîndire, cu unul din cele mai delicate şi mai nuanţate talente, Berthe Morisot nu mai era, atunci cînd am cunoscut-o, scria Henri de Regnier [13], fiinţa stranie cu ochi sumbri, ale cărei trăsături Manet le fixase în *Balconul*. Părul îi albise, dar chipul îşi păstrase originalitatea enigmatică, trăsăturile fine şi regulate, expresia de taciturnă melancolie şi de însingurare. Îmbrăcată cu o simplitate căutată, ea mi se părea distantă şi mîndră datorită unui anumit fel de a fi, rezervat, cu atît mai intimidant cu cît îl întrerupea doar rareori prin cuvinte. Aparenta ei răceală răspîndea însă un farmec la care nu puteai rămîne indiferent. Acest farmec Mallarmé l-a resimţit puternic şi profund.»

Mallarmé a fost, dealtfel, un prieten constant al celor mai mulţi dintre impresionişti, pe care i-a cunoscut în atelierul lui Manet. S-a spus adeseori, şi pe bună dreptate, că destinul artistic i-a fost paralel cu acela al lui Manet, în a cărui atitudine scriitorul ar fi aflat o frăţească încurajare.

S-a spus, deasemeni, că Mallarmé iubea pictura. Ar trebui însă să precizăm că nu aprecia decît o anumită pictură — cea impresionistă şi mai presus de toate aceea a lui Manet. Îl atrăgeau nu numai virtuozitatea acestui mare artist care, continuînd o tradiţie, inventa în acelaşi timp forme şi armonii noi, ci şi poziţia lui de neînţeles. Chipul lui Mallarmé, cu trăsături prelungi, cu privirile lăsate într-o atitudine de visare şi însingurare, aşa cum ni l-a transmis portretul pe care i l-a făcut Manet, exprimă parcă aceleaşi frămîntări iscate din înfruntarea cu un public lipsit de înţelegere.

Se pare că Mallarmé ar fi cunoscut-o pe Berthe Morisot în perioada în care poza lui Manet pentru acest portret. Artista venea adeseori să privească progresele realizate de la o şedinţă la alta. Inteligenţa ei vie, pătrunzătoare, era deosebit de apreciată atît de poet cît şi de pictor. Manet, mărturisea dealtfel într-o scrisoare, era şocat la început de sfaturile ei, pentru a le urma apoi, convins fiind că erau extrem de exacte şi bine gîndite.

Berthe Morisot şi Mallarmé s-au împrietenit în timpul acestor şedinţe de poză descoperindu-şi idealuri artistice comune. Preocupat de ideea unei poezii muzicale, al cărei prim scop să fie o muzică poetică pură, cel pe care Victor Hugo îl numea «dragul meu poet impresionist» scria de exemplu într-o scrisoare datată octombrie 1864: «Am început, în sfîrşit, *Herodiada*. Cu spaimă, căci inventez o limbă care, în mod necesar, trebuie să ţîşnească dintr-o nouă poetică pe care aş putea să o definesc în două cuvinte: *să reproduci nu lucrul în sine, ci efectul pe care îl produce*. Versul nu trebuie, deci, să fie alcătuit din cuvinte, ci din intenţii şi toate cuvintele trebuie să se şteargă în faţa senzaţiei.» [14]

Scanned with OKEN Scanner

EUGENE MANET ŞI JULIE,
DESEN COLORAT, COL. PARTICULARĂ

Se află exprimat aici unul din adevărurile esenţiale ale artei lui Stéphane Mallarmé. Poetul ceda iniţiativa cuvintelor tot aşa cum, prietenii săi, impresioniştii, cedau iniţiativa culorilor. Culorile sau cuvintele, armoniile, ciocnirea sau fuziunea lor erau, prin ele însele, creatoare ale unor impresii şi senzaţii multiple, variate.

Referitor la *Herodiada*, Mallarmé nota, în consens cu cele afirmate mai sus, un an mai tîrziu, în 1865: «Am găsit aici un mod intim şi singular de a picta şi de a nota impresiile foarte fugitive. Toate aceste impresii se succed ca într-o simfonie şi

Scanned with OKEN Scanner

ÎN IARBĂ LA MAURECOURT,
ULEI PE PÎNZĂ, 1884, COL. PARTICULARĂ

stau uneori zile întregi şi mă întreb dacă acest cuvînt poate să-l însoţească pe celălalt de care e legat şi care ar fi efectul lor.» [15]

Mallarmé vorbeşte însă de poetica aceasta ca şi cum i-ar fi fost impusă de o forţă străină, care îl înspăimîntă. Studiul efectelor pe care le-ar putea produce impresiile poetice transmise astfel îl va transforma, dealtfel, treptat, într-un artizan

Scanned with OKEN Scanner

care-şi cizela continuu frazele. Spre deosebire de impresionişti însă, poezia pentru el nu era direct legată de sensibilitatea creatorului. Poezia nu era deci echivalentul cel mai perfect al impresiilor şi senzaţiilor lui. Muzica era aceea care, în primul rînd, îşi impunea legile. Iată de ce nu trebuie să ignorăm faptul că, folosind aceeaşi tehnică a cuvintelor care-şi asumă întreaga putere a poemului, Mallarmé a creat opere opuse celor impresioniste. Folosind aceeaşi metodă, pictorii au creat mai tîrziu arta abstractă, iar muzicienii pe aceea a «sunetului concret».

ÎN FAŢA BAZINULUI LA BOUGIVAL,
ULEI PE PÎNZĂ, 1883, COL. PARTICULARĂ

Scanned with OKEN Scanner

Cei mai mulți dintre comentatori au văzut, însă, în Mallarmé, un reprezentant tipic al impresionismului. «Această tehnică a juxtapunerii, scria Jacques Scherer, a notațiilor succesive în timp, evocă practica impresionismului din artele plastice ale aceleiași epoci. Pictorii își alcătuiau pînza tușă cu tușă, așa cum Mallarmé își compune proza „incidentă cu incidentă" și ajung la un efect global ireductibil la regulile tradiționale ale compoziției. Nu este imposibil ca ideile lui Mallarmé asupra structurii frazei, definite încă din tinerețea lui, prin atitudinea de dispreț față de verb, să fi fost consolidate de dezvoltarea școlii impresioniste în pictură, ai cărei membri, mai ales Berthe Morisot, au inspirat poetului o admirație și o prietenie sincere.» [16]

Ritmul lent și unduios al limbajului unei poezii ca *Apparition* evocă, parcă, imaginea feerică a *Tinerei în rochie de bal*, pictată de Berthe Morisot, și poate că nu întîmplătoare a fost lupta lui Mallarmé pentru ca tocmai această lucrare, care astăzi se află la Jeu de Paume, să fie achiziționată de statul francez. [17]

Des séraphins en pleurs
Rêvant, l'archet aux doigts, dans le calme des fleurs
Vaporeuses, tiraient de mourantes violes
Des blancs sanglots glissant sur l'azur des corolles... [18]

Forțînd, poate, apropierea, am spune că versurile captează, parcă, senzația prin care sufletul pur al acestei timide și foarte tinere fete înconjurată de flori, într-o seară de bal, ia cunoștință de el însuși. Cert este că atît pictura Berthei Morisot, cît și versurile lui Mallarmé, prin limbajul lor calm, evocator și muzical totodată, sînt la fel de expresive.

Legăturile lui Mallarmé cu arta Berthei Morisot și implicit cea a impresioniștilor sînt însă cu mult mai directe. După cum aflăm dintr-o scrisoare adresată lui Verhaeren, Mallarmé proiectase să-și împodobească o culegere de poeme în proză cu ilustrații realizate de Berthe Morisot, Degas, Renoir și Monet. *Sertarul de lac* ar fi trebuit să se numească acest volum în care Berthe ilustra *Nufărul alb*.

Dificultatea de a-l interpreta fără să trădeze sensurile cele mai adînci ale poemului o preocupa continuu. Cerea, în acest sens, explicații suplimentare. «Ai fi foarte amabil, scria ea lui Mallarmé, dacă ai veni să iei, joi, masa cu noi. Renoir și cu mine sîntem foarte tulburați. Avem nevoie de explicații pentru ilustrații...»

Cartea era anunțată.

PE TERASĂ LA MEUDON,
ACUARELĂ, 1884,
CHICAGO, ART INSTITUTE

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Berthe Morisot pregătea imaginea nuferilor în *pointe sèche*.

O scrisoare a lui Mallarmé din 17 februarie 1889 o anunță că «Monet pe care *Nufărul alb* realizat în trei creioane colorate l-a fermecat, te imită și face o ilustrație pentru cartea mea...»

Cîteva zile mai tîrziu, într-o scrisoare, pictorița îi mărturisește: «Poemul tău mă tulbură mult și asta este o scuză pentru faptul că lucrez prost... Mă îngrijorează mereu soarta *Nufărului alb*...»

Sertarul de lac nu va vedea însă lumina tiparului. *Pagini* îi va lua locul. Mallarmé, Renoir, Degas și Monet continuă însă să se întîlnească, joia, în atelierul-salon al Berthei Morisot, încăpere în care își primea oaspeții și lucra deopotrivă. Mobilat în stil *Empire*, acest atelier în care la loc de cinste se afla un mare tablou al lui Manet, a fost locul în care, la 27 februarie 1890, Mallarmé și-a citit conferința despre Villiers de l'Isle Adam.

Întîlnirile cu caracter artistic, discuțiile care au loc aici i se păreau lui Mallarmé, așa după cum mărturisea într-o scrisoare din 29 septembrie 1891, o oază în mijlocul unei săptămîni zbuciumate atît din pricina lucrului cît și a vicisitudinilor cotidian întîmpinate. «Numai zilele de joi mă atrag, scria poetul, și cîteva concerte de duminică, altfel Parisul îmi este indiferent.»

Adeseori, duminica, Berthe Morisot, împreună cu fiica ei, mergeau la concertele Lamoureux. Mallarmé, care era unul din obișnuiții acestor concerte, lua notițe pe foi mici de hîrtie. Plecau împreună, încetișor, după cum își amintește Julie Manet, și urcau pe bulevardul Champs-Elysées. Mallarmé îi oferea brațul, iar Berthe Morisot nu îndrăznea să-i spună că nu-i plăcea acest gest care i se părea că aparține altui timp.

Prietenia lui Mallarmé a luat pentru Berthe Morisot, mai ales după moartea soțului și a surorii sale, caracterul unei afecțiuni aproape familiale. Aveau lungi și pasionante schimburi de idei despre prietenii lor impresioniști, despre pictură, despre public. «La ce bun, spunea de pildă Berthe Morisot în cursul unei asemenea discuții, să vulgarizezi arta? Ce poți face cu regulile? Nimic valabil. Nu poți dezvolta urechea unui muzician explicîndu-i în mod științific vibrațiile sunetelor și cu atît mai mult nu poți forma ochiul unui pictor explicîndu-i relațiile dintre tonuri și armonia liniilor.»

PAULE GOBILLARD PE O BANCĂ,
ULEI PE PÎNZĂ, 1884
COL. PARTICULARĂ

Scanned with OKEN Scanner

La 28 februarie 1895 o scrisoare de la Berthe Morisot îl înştiinţa pe Mallarmé: «Sînt bolnavă, drag prieten, şi nu îţi cer să vii pentru că îmi este imposibil să vorbesc.»

Nu vom şti niciodată dacă Mallarmé a mai avut timp să o vadă pe Berthe Morisot, care îi trimitea aceste puţine cuvinte cu cinci zile înainte de a muri.

Lui Degas, Renoir, Manet, Mirbeau, Régnier şi altora, Mallarmé, în doliu, le trimitea următoarea telegramă: «Sînt mesagerul unei ştiri îngrozitoare: biata noastră prietenă, d-na Eugène Manet, Berthe Morisot, a murit. Cu discreţia-i cunoscută, ea a dorit să nu fie trimise scrisori de faire-part, ci să fie personal anunţaţi cei ce nu i-au fost străini. Nu am putut în nici un fel să nu vă includ printre ei.»

Timp de 10 zile Stéphane Mallarmé a rămas aplecat asupra feţei catalogului ce trebuia să însoţească la 21 martie 1896 o mare expoziţie cu lucrări de Berthe Morisot.

Peste 300 de lucrări în ulei, acuarele, pasteluri şi desene erau prezentate la Galeria Durand-Ruel din iniţiativa lui Renoir, Degas, Monet şi Mallarmé care, după moartea artistei, s-au străduit să-i ofere omagiul admiraţiei la care avea tot dreptul.

Mallarmé aducea în acel catalog un ultim salut prietenei dispărute: «Atîtea tablouri luminoase, irizate, exacte, spontane expuse aici, pot aştepta surîzătoare viitorul şi înainte de a reveni la condiţia lor iniţială, vor accepta drept titlu al cărţuliei care le adună un *Nume* — pronunţat pentru el însuşi sau pentru farmecul extraordinar cu care a fost purtat, nume care evocă o figură de rasă şi de o extremă eleganţă personală. Atît de mult ea însăşi, prin descendenţă şi noutate întru graţie. Parisul a cunoscut-o puţin în afară de întîlniri faste, ca cea de faţă, expoziţiile ei obişnuite fiind acelea ale lui Monet şi Renoir, uneori împreună cu Degas, în prezenţa lui Puvis de Chavannes sau a lui Whistler, cei mai mulţi, seara, oaspeţi ai înaltului salon; iar dimineaţa — în atelierul discret ale cărui lambriuri Empire încastrau pînze de Edouard Manet... A rechema, dincolo de vraji, pe magiciană, înseamnă a răspunde unei dorinţe pe care ea însăşi a legănat-o, de a fi remarcată de semeni aşa cum era: s-ar putea spune că niciodată nu i-au lipsit admiraţia şi singurătatea...»[19]

Scanned with OKEN Scanner

UN SPAȚIU AL CANDORII

«Ambiția mea se rezumă la a fixa cîte ceva din ceea ce trece, oh, cîte ceva! Cel mai neînsemnat dintre lucruri... O atitudine a Juliei, un surîs, o floare, un fruct, o ramură de copac...»

BERTHE MORISOT

Aceste cuvinte notate de Berthe Morisot într-unul din carnetele ei enunță emoționant însăși sfera de preocupări a picturii, dorința, întru totul conformă idealului impresionist, de a surprinde clipa în grația ei trecătoare, de a fixa și păstra momentele fericite ale vieții de familie. Arta ei și-a păstrat pînă în anii unei împlinite maturități savoarea tinereții, colòritul primăverii timpurii, sugerînd parcă mirosul de ierburi și liliac alb sub ploaie. Paul Valéry de pildă spunea că Berthe era «simplă și pură, pasionată și laborioasă, mai mult retrasă, dar retrasă cu eleganță». Iar Renoir o considera atît de feminină încît «ar fi putut-o face geloasă și pe *Fecioara cu iepurele* de Tițian.»

Opusă acelor femei-artist care încearcă adesea să se impună printr-o factură puternică, bărbătească, Berthe Morisot nu a încercat nici o clipă să-și depășească condiția de femeie.

Și-a simțit, oare, limitele propriei picturi? Cu siguranță că da, căci a lucrat întotdeauna în tehnica uleiului cu finețea cu care ar fi făcut un pastel sau o acuarelă. A pictat și a desenat cu o mare ușurință, fără să insiste prea mult asupra pînzei sau hîrtiei, păstrînd nealterată grația, fragila frumusețe a modelelor.

Cu greu ne-am putea imagina o existență mai conformă tradițiilor domestice ale burgheziei pariziene, o viață mai retrasă, mai puțin spectaculos «artistică» decît viața acestei pictorițe de excepție. Prieteniile atît de durabile cu artiștii cei mai valoroși ai timpului, schimburile de opinii, întîlnirile sau participările la expozițiile de grup i-au antrenat substanța intimă fără a-i modifica cîtuși de puțin comportamentul exterior. Departe de zgomotul expozițiilor curente — dealtfel în timpul vieții cu greu și-a organizat o singură expoziție personală — Berthe Morisot a fost dintr-un punct de vedere oficial aproape necunoscută în epocă. Cei mai mulți,

Scanned with OKEN Scanner

CAP DE COPIL,
PASTEL, 1894,
COL. PARTICULARĂ

PE LAC,
ULEI PE PÎNZĂ, 1894
PARIS, COL. PARTICULARĂ

Scanned with OKEN Scanner

ignorînd pasiunea, munca ei tenace şi perseverentă, marile ei calităţi de colorist, induşi în eroare de nivelul ei de viaţă, au privit-o drept o artistă amatoare, care se amuză pictînd.

Arta în general dar mai ales pictura este menită să descopere în realităţile cotidiene aspecte necunoscute, «invizibilul», cum l-a numit Paul Klee. Calităţile unei opere au fost întotdeauna apreciate după felul în care artistul a ştiut să exprime, dincolo de aparenţe, acest «invizibil». Ce poate fi mai obişnuit în aparenţă decît acest mic univers feminin pe care-l abordează într-o infinitate de variante pictura Berthei Morisot? Şi totuşi, cîtă poezie, cît de adînc elocvente devin la ea gesturile şi aptitudinile cele mai simple, cele mai banale în aparenţă! Cît de puternic este elanul cu care artista a străbătut aceste aparenţe pentru a face «vizibil» farmecul pe care-l cuprinde viaţa de familie, surîsul copiilor, o simplă prezenţă feminină!

Copilul pe care l-a avut tîrziu, în jurul vîrstei de 40 de ani, i-a schimbat, dealtfel, întreg cursul vieţii, făcînd din ea o altă femeie şi un alt pictor. Eugène Manet a închiriat la Bougival o casă în care, ani la rînd, şi-au petrecut vacanţele de vară. Berthe Morisot făcea necontenit schiţe după fiica ei, Julie, printre arborii şi florile minunatei grădini. Mai tîrziu, cînd Nini (nepoata de soră a Berthei Morisot) a venit să locuiască cu ei, ea a început să le picteze pe amîndouă fetiţele culegînd cireşe, jucîndu-se de-a v-aţi ascunselea, cu o pălărie sau cu un coş, în atitudinile cele mai variate. Le-a pictat apoi adolescente, într-o suită întreagă de lucrări în ulei, pastel sau acuarelă, în scene de o infinită tandreţe, luminoase, pline de viaţă.

Această existenţă senină, strălucitoare şi calmă, adînc impregnată de fericirea unei familii armonioase şi unite se desfăşura departe de zgomotele vieţii sociale. Singurele contacte mai importante cu artiştii vremii, începînd din 1883, au loc în Salonul-atelier din str. Villejust. În viaţa pariziană a epocii acest salon reprezenta, aşa după cum s-a remarcat adeseori, un puternic punct de sprijin al impresionismului.

Dar, în acelaşi timp, salonul era unul din cele mai confortabile şi plăcute ateliere. Berthe Morisot nu şi-a dorit, aşa cum era tradiţia, această cameră de lucru orientată spre nord, ci spre sud, cu lambriuri albe, lumina fiind egalizată cu ajutorul unor storuri gălbui. Lumina puternică dar egală a acestui atelier ar putea explica, poate, aspectul albicios, cretos, al tuturor lucrărilor ei, niciodată susţinute de vreo umbră mai puternică. Personajele mai tuturor compoziţiilor, ca şi portretele, se detaşează pe fonduri luminoase, transparente, culoarea fiind pusă în tuşe alungite, extrem de caracteristice picturii ei. Iată de pildă imaginea tinerei fete cu evantai în care trecerile de la rozurile şi ocrul figurii spre bleu-urile de aceeaşi intensitate

Scanned with OKEN Scanner

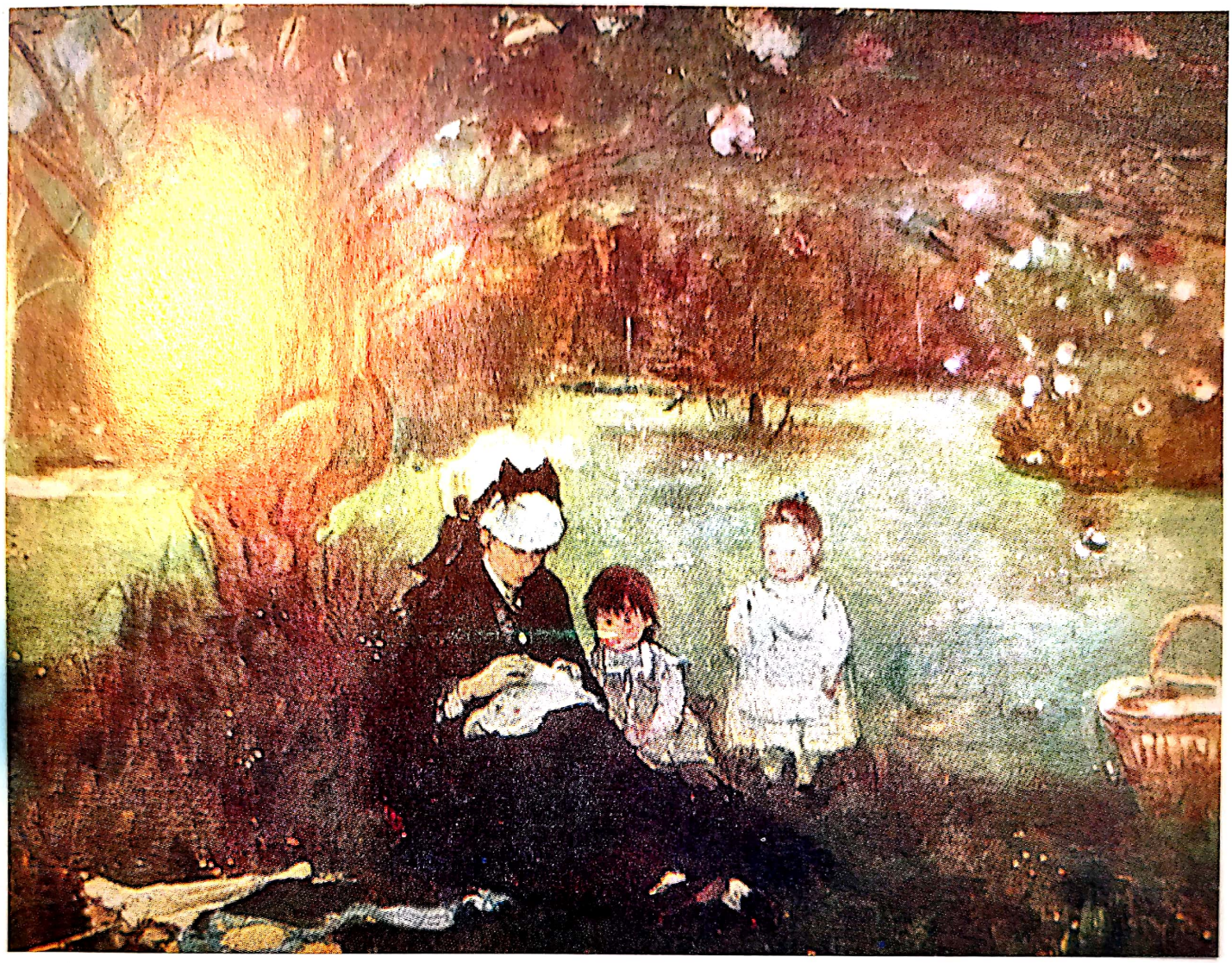

LILIACUL LA MAURECORUT,
ULEI PE PÎNZĂ, 1890,
COL. PARTICULARĂ

ale fondului se fac cu atîta delicatețe încît artista a simțit parcă nevoia să adauge mici accente de violet, roşu sau albastru mai intens pentru ca totuşi figura să se reliefeze uşor față de fond. Acest ecleraj care ar putea apărea drept «decolorant» este unul din mijloacele care îi individualizează pictura. Nici un artist înainte de Berthe Morisot nu a pictat fără ca, în prealabil, să fi avut pretextul unui «efect».

Scanned with OKEN Scanner

CAP DE FATĂ,
PASTEL, 1890,
COL. PARTICULARĂ

ÎN SUFRAGERIE,
ULEI PE PÎNZĂ, 1886,
WASHINGTON,
NATIONAL GALLERY

Berthe Morisot suprimă însă în mod deliberat opozițiile de umbră și demitentă, figurile portretelor ei detașîndu-se, așa cum am văzut, cel mai ades pe un fond de aceeași intensitate luminoasă.

Taina, marea taină a picturii ei, se află în primul rînd în culoare, în semitonuri, în trecerile infinitezimale de la o nuanță la alta. Poate de aceea și reproducerile în alb-negru ale lucrărilor par plate, monotone. Fără culoare, aceste fotografii nu reușesc să redea o imagine exactă a picturii pentru că nu mai rămîne nici un indiciu de construcție a tabloului, ci doar o curgere și împletire continuă, de mare libertate, a tușelor.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

STROPITOAREA,
ULEI PE PÎNZĂ, 1885, COL. PARTICULARĂ

Atmosfera pe care Berthe Morisot a ştiut să o redea într-un mod atît de personal constituie însăşi raţiunea de a fi a lucrărilor ei. Ne amintim, încă o dată, privindu-le, cuvintele prin care Georges Rivière definea impresionismul: «A trata un subiect pentru tonurile lui şi nu pentru subiectul în sine». Aplicate pînzelor create de Berthe Morisot, ele ne apar deosebit de exacte. Totul aici este luminos şi transpa-

Scanned with OKEN Scanner

rent. Jocul de-a v-aţi ascunselea, imaginea copiilor în grădină, figura Edmei Pontillon şi a fetiţei sale contemplînd peisajul înconjurător de pe înălţimea unei terase — pentru a nu aminti decît cîteva exemple, sînt conturate în culori fluide, mîngîietoare. Lumina este, în mod evident, subiectul prim, lumina care învăluie totul într-o aceeaşi tentă argintie şi care absoarbe, parcă, personajele, copacii, florile, dizolvîndu-le într-o unică mişcare de bucurie, de fericire calmă.

DUPĂ FLUTURI,
ULEI PE PÎNZĂ, 1890, PARIS, JEU DE PAUME

Scanned with OKEN Scanner

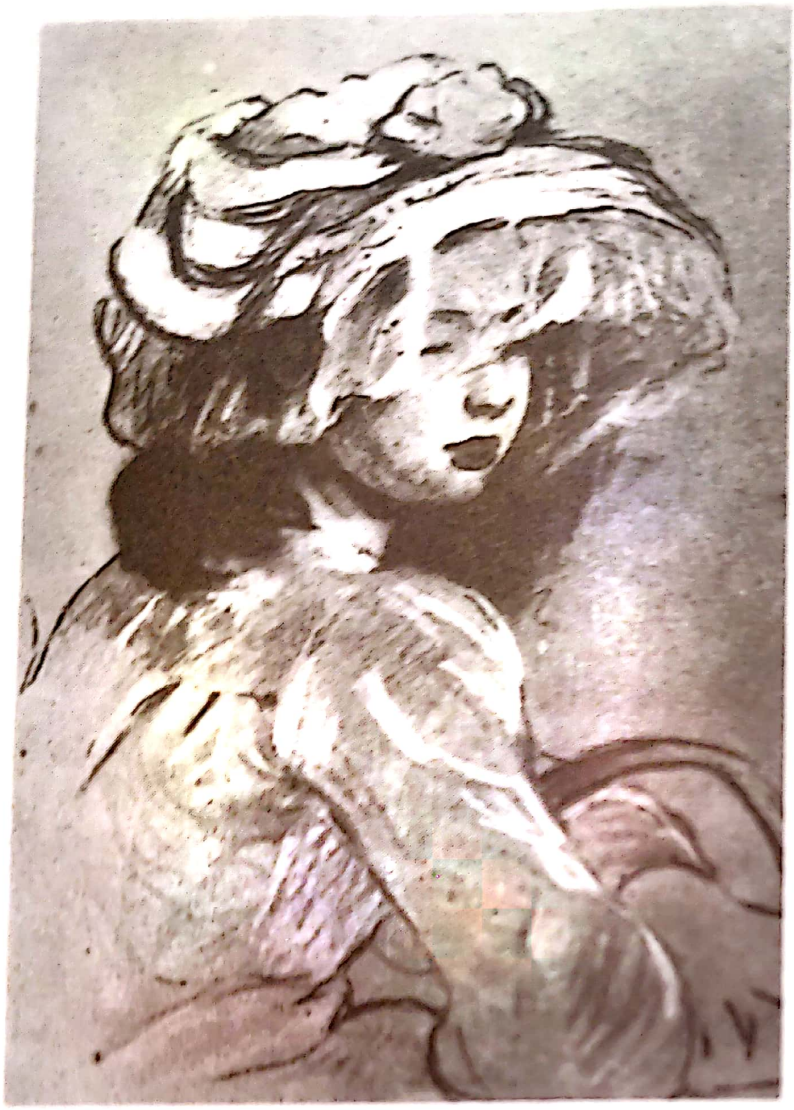

FETIȚĂ CU COȘ,
PASTEL, 1892,
COL. GABRIEL THOMAS

FETIȚĂ CU PĂLĂRIE,
ULEI PE PÎNZĂ,
1892,
COL. PARTICULARĂ

Deși depășite, neglijate de multe ori ca desen, formele există însă; obiectele, figurile, elementele peisajului sînt conturate prin pete, prin accente de culoare. Iată de pildă marinele executate în Anglia, pictate pe insula Wight, pe plaja de la Ramsgate sau în alte locuri pierdute pe coasta Mîneciî. Apa, bărcile sau oamenii sînt evocați prin delicate tente de albastru deschis sau de verde, de o infinită delicatețe, atît de apropiate unele de altele încît par a alcătui nuanțele unei aceleiași culori. Sînt ansambluri ușor contrapunctate de pete de orani deschis. Se află aici aceeași transpunere a senzațiilor în imagini caracteristice dealtfel întregii picturi impresioniste ca și dragostea pentru mediul acvatic, marin. Întîlnim traduse cu mijloacele picturii senzații de toate felurile — de culoare, de formă, de umiditate, de căl-

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

dură, — prin diferențierea savantă a luminozității aerului. Într-o lucrare ca aceea înfățișîndu-l pe Eugène Manet cu fiica sa în grădină, sau în pînza intitulată *După fluturi*, parcă simți că în curînd soarele își va schimba poziția pe cer, umbrele se vor deplasa, reflexele luminii pe copaci sau pe hainele personajelor se vor modifica.

Întrezărim aici, totodată, influența instantaneului fotografic. Literatura de specialitate a atras de nenumărate ori atenția asupra rolului pe care apariția și dezvoltarea fotografiei ar fi avut-o asupra dezvoltării picturii impresioniste. Către 1863 apăreau primele «instantanee» și nu întîmplătoare este prezența într-un colț al unui tablou de Manet *(Expoziția universală din 1867)* a nacelei celebrului Nadar. Confruntate cu arta contemporanilor, aceste experimente au contribuit la reînnoirea viziunii generale asupra picturii. Atitudinea Edmei Pontillon de pildă *(După fluturi)* în rochie albă care, ținînd în mînă o plasă de fluturi, se joacă cu copiii, surprinsă într-un gest firesc, tranzitoriu spre o mișcare imediat următoare, figura concentrată a lui Eugène Manet, care urmărește jocul fiicei sale Julie, prinsă parcă de un aparat de fotografiat, se situează în consens cu experimentele la care ne refeream. Aceeași impresie o lasă și silueta băiatului în vestă albastră, purtînd pe umăr o legătură, siluetă care se detașează pe fondul unei imense cîmpii. *Lanul de grîu* se și intitulează de-altfel acest tablou în care imaginea băiatului ne apare ca un pretext pentru a sugera imensitatea lanului pictat în tușe fluide, repezi, în care se întrepătrund galben-verzuiul și albastrul deschis. Tușe mărunte, spontane, dar destul de precise evocă exact atmosfera toridă a unei zile de vară. Este vorba de o evoluție netă spre o viziune atmosferică asupra lumii pe care Berthe Morisot o inaugurează în 1878 odată cu lucrări ca *Tînăra la fereastră, Tînără șezînd* și *După jaluzele*. Sînt lucrări care marchează cu adevărat o manieră de expresie proprie, căreia artista îi va rămîne credincioasă aproape 10 ani.

Prînzul în 1881, *Grădina* în 1883, *Pe terasă* în 1884, *Lectura* în 1888, constituie momentele-cheie ale acestei perioade; sînt scene familiale, de interior sau de plein-air, de o spontaneitate și de un farmec cu totul deosebite. Totul este fluid și vibrant în aceste pînze lipsite parcă de consistență materială. Este o lume plină de lirism, de poezie, evocată de o personalitate artistică deosebit de înzestrată, care pare a nu cunoaște densitatea materiei colorate pe care o folosește.

LA BAL,
ULEI PE PÎNZĂ, 1892,
PARIS, MUSÉE MARMOTTAN

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Luminozitatea, prospețimea, gustul pentru sinteză și decor, spiritul de observație atît de viu cu care urmărește scenele vieții cotidiene ne trimit parcă spre ecoul copleșitor pe care, în cea de a doua jumătate a secolului trecut, l-a avut descoperirea stampei japoneze. Reluarea în 1854 a relațiilor comerciale cu Japonia, prezența micului magazin de stampe al d-nei Soye, frecventat de cei mai mulți dintre artiștii epocii, revelația pe care o produce opera lui Hokusai, descoperit în 1856 de către Bracquemond, organizarea în 1867 a unui important pavilion oriental în cadrul Expoziției universale de la Paris, sînt tot atîtea etape, importante, de pătrundere a stampei japoneze în Europa. Dar dacă se pot descifra influențe ale acestei arte

Scanned with OKEN Scanner

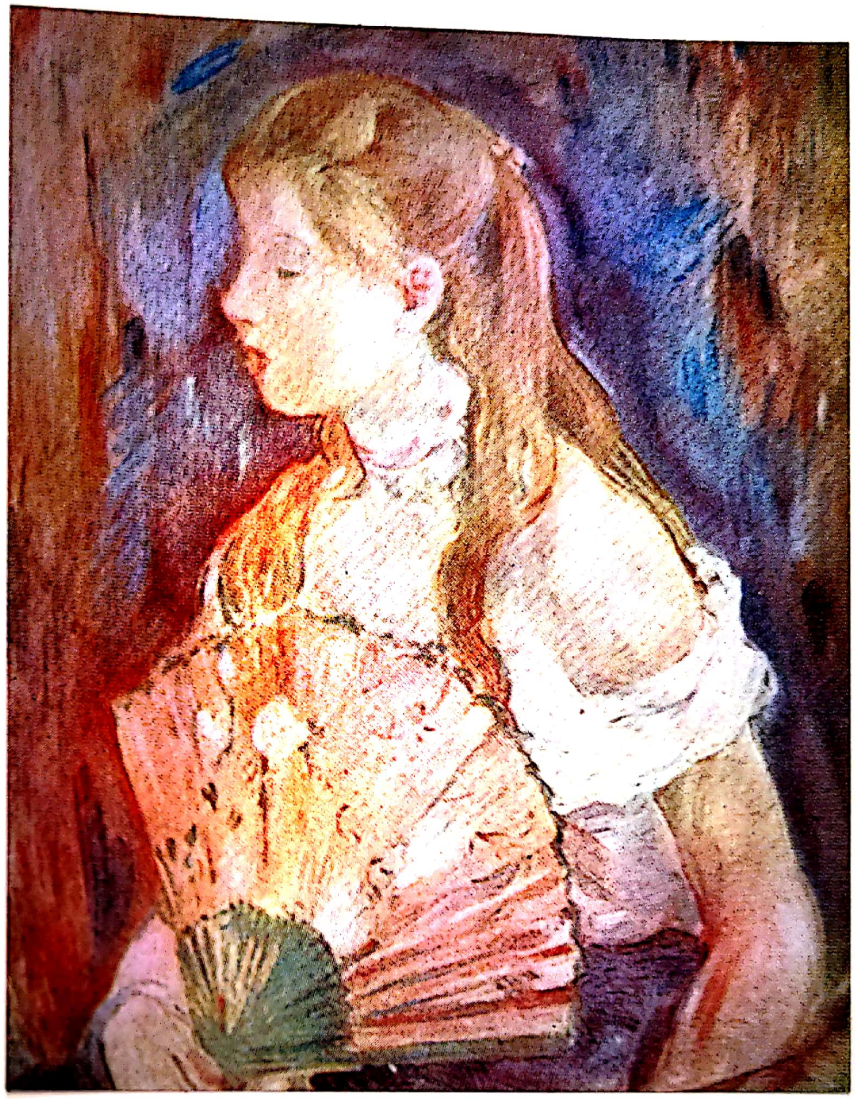

FATĂ CU EVANTAI,
ULEI PE PÎNZĂ,
1893,
COL. PARTICULARĂ

LECTURA
ULEI PE PÎNZĂ,
1888,
COL. PARTICULARĂ

asupra picturii impresioniste şi postimpresioniste, în nici un fel nu se poate vorbi la Berthe despre preluarea vreunei formule. Însă spiritul acestor gravuri, graţia uşoară, măsurată a gesturilor, tonurile luminoase, delicateţea prezenţei feminine le regăsim şi în lucrările ei.

Vacanţele petrecute la Bougival, în mijlocul unei imense grădini, în lumina potolită din Ile-de-France au stat, aşa cum aminteam mai înainte, la baza neuitatelor peisaje în care a ştiut să redea cu atîta sensibilitate explozia vegetală a verii, liniştea acestui colţ de natură de pe valea Senei. O viziune poetică, vibrantă, învăluitoare însoţeşte toate aceste imagini. Asemeni colegilor ei de breaslă — impresioniştii —

Scanned with OKEN Scanner

COPII,
ACUARELĂ, 1893,
COL. PARTICULARĂ

COPIII
LUI GABRIEL THOMAS,
ULEI PE PÎNZĂ,
1893,
PARIS, LUVRU

Berthe Morisot a ştiut să redea culorii toată strălucirea, a ştiut să reţină din natură vibraţiile luminoase. A ştiut să-şi transforme pînzele în mici poeme strălucitoare, pline de graţie şi de farmec pe care, cu aceeaşi graţie, le-a populat cu siluete de copii sau de femei tinere. Ar fi desigur greşit să încercăm a căuta în toate aceste scene feerice, de mare spontaneitate şi vioiciune, accentele unei analize psihologice mai profunde. Mult prea preocupată de atmosfera peisajelor sale, renunţînd în acest scop la desen, la contur, Berthe Morisot redă mai ales imaginea fugitivă a scenelor pe care le pictează condiţionate de datele atmosferice ale momentului. O interesa mai mult «eterna anvelopă» de care vorbeşte Boudin decît o exactă si-

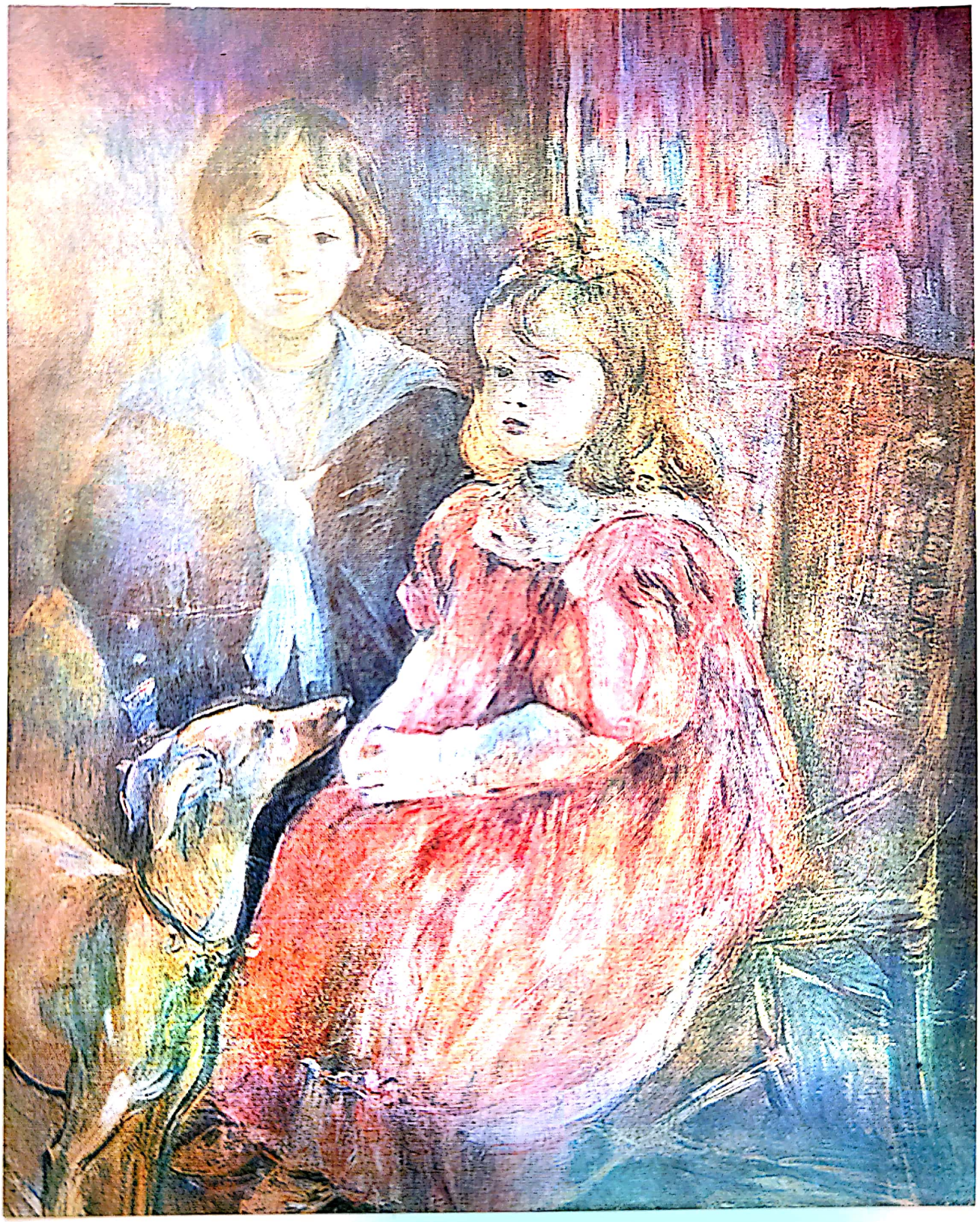

Scanned with OKEN Scanner

tuare a obiectelor şi personajelor într-o realitate imuabilă. O lumină fugară pe un corp tînăr *(La baie)*, privit în lumina difuză a dimineţii sau în lumina unei seri de bal *(Tînără la bal)*, devin pretexte ale unui joc pe cît de capricios pe atît de rafinat. În aceeaşi categorie se înscrie şi o imagine ca aceea intitulată *Pe lac,* în care sînt înfăţişate, într-o barcă, o femeie tînără şi o fetiţă, înconjurate de albul fascinant al lebedelor. Regăsim, parcă, în această lucrare, acel fluid secret al naturii — obiect al cercetărilor pasionate nu numai ale impresioniştilor, dar în egală măsură şi ale Berthei Morisot. Spre deosebire de impresionişti, însă, ea a rezistat pînă la un anumit punct forţelor dizolvante care ameninţau tot mai mult pictura. Ca şi la Renoir, în lucrările ei, forma îşi păstrează ca atare volumul tangibil şi inteligibil.

Apropierea de Renoir poate fi descifrată nu numai în această rezistenţă la diluţia tot mai accentuată a formelor spre care se îndrepta pictura impresionistă, dar şi în pasiunea de a zugrăvi prospeţimea de floare şi fruct a unui chip tînăr. *Femeie în dormitor* sau *La baie* dezvăluie o deosebită siguranţă a meşteşugului de a face să vibreze în lumină aceste chipuri tinere, de a le contura mediul familiar, gesturile obişnuite, cotidian repetate şi care, parcă, de fiecare dată exprimă altceva. Regăsim în aceste lucrări în ulei fluiditatea acuarelei, claritatea pastelului, fără nici o urmă a luptelor tenace duse de impresionişti pentru cucerirea efectelor luminoase.

Graţia cu care a întruchipat aceste personaje o apropie, parcă, de maeştrii de altădată. Avea, după cum afirma Mallarmé, «aceeaşi uşurinţă a meşteşugului, cu accente de secol XVIII, puse în valoare de prezent». Spiritul care domină aceste lucrări ne-ar permite, poate, o apropiere de arta lui Watteau sau de aceea a lui Fragonard cu care Berthe Morisot se înrudea. Culoarea delicată şi subtilă, caligrafia elegantă şi uşoară, modul alert în care lucra ne indică faptul că fibre adînci de sensibilitate o legau încă de marele ei înaintaş.

De multe ori, datorită subiectelor comune care le animă pînzele dar şi faptului că au fost contemporane, arta Berthei Morisot a fost comentată, în exegezele pe marginea impresionismului, alături de aceea creată de Mary Cassatt. Contrastul între lucrările lor este însă atît de evident încît el a fost, deasemeni, remarcat adeseori. Deşi ambele au abordat teme care derivau dintr-o atentă cunoaştere a vieţii femeilor, trebuie să recunoaştem că pictura Berthei Morisot este cu mult mai «impresionistă» şi mai puţin liniară decît aceea realizată de Mary Cassatt, cu mult mai plină de lirism.

CU FLORI ÎN PĂR,
ULEI PE PÎNZĂ, 1893,
PARIS, MUZEUL PETIT PALAIS

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Expresiile tandre şi uşor meditative ale modelelor ei, poza de uşoară uitare de sine, le conferă un farmec plin de naturaleţe. Berthe Morisot a avut, aşa cum spuneam, intuiţia exactă a limitelor picturii ei, intuiţie care a ferit-o întotdeauna să afirme altceva decît a trăit şi a simţit în adînc. Timbrul de mare puritate şi sinceritate al picturii ei s-a ridicat şi desfăşurat lin, păstrîndu-şi întreaga prospeţime, fără ca nici un element exterior sau străin să-i fi fost impus. Lirismul picturii ei este accentuat parcă de lumina irizată, de tonurile argintii îmbinate în armonii delicate şi nuanţate.

Comentatorii lucrărilor au consemnat faptul că Berthe Morisot nu făcea, în general, nici un fel de desen preparator, nici o eboşă în care să-şi noteze valori, ci îşi începea pînza direct, în întregul ei, punînd culoarea corespunzător petelor de culoare pe care le vedea în natură şi în funcţie de care dorea să reconstituie totul. Uneori, aşa după cum ne indică unele schiţe neterminate, i se întîmpla să traseze schematic, cu pensula, cîteva indicaţii sumare asupra subiectului. Spre deosebire de Monet sau Pissarro, de exemplu, Berthe Morisot folosea tuşe mari, inegale, puse neregulat, orientate în toate direcţiile. Această pensulaţie vijelioasă, fără vreo disciplină aparentă, lăsînd impresia că este determinată doar de inspiraţia de moment, a fost asemuită de contemporani unui «joc de artificii». Ea îi este pe deplin caracteristică şi o individualizează cu mare precizie în interiorul grupului impresionist, făcînd aproape imposibilă atribuirea lucrărilor ei altcuiva.

Această modalitate de tratare ne face să vedem aici rădăcinile îndepărtate ale unei tendinţe ce se va accentua progresiv culminînd în secolul următor cu soluţiile picturii gestuale.

Iată de ce este destul de greu de înţeles ce a determinat-o să-şi schimbe, după aproape zece ani, această manieră. Destul de retrasă în sine, prea puţin dispusă să-şi dezvăluie tainele laboratorului de creaţie, Berthe Morisot nu a lăsat aproape nimic prin care s-ar putea explica această schimbare, vizibilă în tehnica ei picturală.

Ritmul continuu al tuşei înlocuieşte, începînd din 1889, trăsăturile energice ale pensulei, care îi străbăteau pînă atunci pînzele. Cîteva lucrări din 1887 şi 1888 *(Fetiţă cu un cîine, Fetiţă cu şorţ roşu)* prevestesc parcă noua orientare. Întîlnim aici cîte o trăsătură indicînd forma, iar mai tîrziu cîte un contur care adună şi stăpîneşte tuşele rapide, nervoase. Iar dacă în 1889 cele mai multe pînze sînt tratate în noua manieră, cîteva, aşa cum este binecunoscuta imagine a tinerei care duce o strachină cu lapte (1890) mai păstrează atît tuşele neregulate, spontane, cît şi prelungi trăsături de pensulă caracteristice noii perioade.

Imaginile Juliei scriind (1891), dormind (1892), pozînd cu o pisică sau cu un evantai (1893) sînt tot atîtea lucrări reprezentative pentru noua manieră. Nu vom

Scanned with OKEN Scanner

FATĂ CU OGAR, ACUARELĂ, 1893, COL. CLAUDE MONET

Scanned with OKEN Scanner

PORTRETUL
JEANNIEI GOBILLARD,
ULEI PE PÎNZĂ,
1894,
COL. PARTICULARĂ

HORTENSIA,
ULEI PE PÎNZĂ,
1896,
PARIS, JEU DE PAUME

mai întîlni deci libertatea plină de fantezie din perioadele anterioare. Formele sînt urmărite aici cu multă atenție, fără a fi folosită însă trăsătura convențională de contur. Tuşe prelungi urmăresc volumele în arabescuri suple, în culori luminoase şi irizate. Mai mult decît o încercare de a renunța la cîştigurile impresionismului în favoarea unui aspect mai construit, care să pună mai mare accent pe formă, am vedea aici influența indirectă a concepțiilor despre artă ale lui Renoir. El îşi inaugura atunci perioada «sidefie» şi probabil că a împărtăşit adesea Berthei Morisot, dată fiind prietenia lor, din frămîntările şi ideile sale. Dar dacă Renoir, care a trăit pînă în 1919, a avut suficient timp pentru a-şi modifica şi perfecționa această manieră, Berthe

Scanned with OKEN Scanner

Morisot nu a mai avut răgazul să o desăvîrşească. Printre cele cîteva lucrări ale acestei perioade, dublul portret al copiilor lui Gabriel Thomas, ca şi ultima lucrare *Hortensia* (imagine a modelelor ei Jeanne Marie şi Magda), realizată în septembrie 1894, stau mărturie a posibilităţilor inepuizabile ale picturii Berthei Morisot, care reuneşte deopotrivă tradiţia şi modernitatea. Ele demonstrează încă o dată că pictoriţa şi-a păstrat personalitatea în momentele de derută sau de disoluţie ale impresionismului, nelăsîndu-se influenţată de nici una din noile teorii divizioniste (aşa cum făcuse Pissarro, de exemplu) care începea să cîştige adepţi. Chiar şi posibila influenţă a lui Renoir, manifestată în ultimii ani, nu este, în fapt, o «preluare» sau o «imitare», ci mai curînd o adaptare la propriile posibilităţi şi preferinţe. Propensiunea spre formă nu a însemnat, însă, renunţare la aspectul luminos, sidefat al lucrărilor. A rămas credincioasă acestui cult al luminii care, cu ani în urmă, o alăturase prietenilor ei, impresionişti. «Monet încearcă să surprindă însăşi clipa şocului luminos. Renoir, cel mai senzual din grup, compune cu voluptatea de a privi colorînd, plăcerea de a pipăi fructe, mătăsuri, nudul şi viaţa întreagă. Cîţiva au devenit abstracţi pentru a-şi raţionaliza senzaţiile; ei vor merge chiar pînă la «divizarea tonului», care constă în a înlocui pata colorată cu semnţe statistice de mici elemente complementare. Puţin mai deoparte, o femeie: Berthe Morisot. Ea pictează după plac.» [20] Cu entuziasmul, dar şi cu reticenţa unui contemporan, Paul Valéry exprima astfel faptul că, departe de orice concepţie prestabilită, departe de «mode» şi «reţete», Berthe Morisot a pictat întotdeauna urmîndu-şi propria sensibilitate.

Dacă ar fi fost scriitoare, dată fiind firea ei retrasă, închisă în sine, probabil că Berthe Morisot ar fi simţit nevoia să-şi exprime gîndurile într-un «jurnal intim». Acuarela, pastelul sau desenul l-au înlocuit însă cu succes. A preferat în primul rînd aceste mijloace de exprimare rapidă, care îi pun şi mai bine în evidenţă sensibilitatea. A ştiut în schimb să nu alunece în sensiblerie, să domine factorul limitativ al acestei tendinţe printr-un simţ remarcabil al armoniilor şi nuanţelor, printr-o subtilitate şi o delicateţe care îi erau cu desăvîrşire proprii.

Interiorul sau grădina, animate de gesturile şi personajele cele mai obişnuite, de linia zveltă a siluetelor de copii sau de adolescenţi au constituit de-a lungul anilor un fel de cronică a micilor sau mai marilor evenimente ale vieţii de familie, a vacanţelor sau călătoriilor, a clipelor mai fericite sau mai încărcate de melancolie: o cro-

BAIGNEUSE,
COL. PARTICULARĂ

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

ROCHIA ROZ,
ULEI PE PÎNZĂ,
1894,
COL. ALEXIS ROUART

MELANCOLIE,
GRAVURĂ CU ACUL,
MUZEUL DE ARTĂ
AL R. S. ROMÂNIA

nică pe cît de spontană pe atît de emoționantă. Iat-o de pildă pe Julie la cele mai diferite vîrste, purtînd o imensă pălărie care îi acoperă ochii, stînd pe o bancă în grădină alături de Eugène Manet, pozînd într-o atitudine relaxată, visătoare sau, dimpotrivă, în plină mișcare, în rochie neagră etc. Acuarela sau desenul pun în evidență, de fiecare dată, o artă de mare subtilitate și adevăr. O artă pe care o exprimă nu numai portretul, dar și umbrele ușoare ale pădurii sau cele ale unui colț de grădină, oglinzile schimbătoare ale apei din nenumărate peisaje. Ele desăvîrșesc, parcă, imaginea extrem de personală a picturii atît de delicată și atît de pregnantă în același timp.

Se pare că ideea de a lucra în tehnica acuarelei i-ar fi venit în jurul anului 1870, pe cînd copia un evantai pe care i-l dăruise Degas. Acest procedeu de mare rapidi-

Scanned with OKEN Scanner

tate şi spontaneitate, de efect, se potrivea atît de bine cu înclinaţiile ei fireşti încît, începînd de acum încolo, îl va folosi frecvent, ajungind la o măiestrie pe care nici unul din colegii ei de generaţie, în afară de Jongkind, nu au atins-o.

Atît din punct de vedere cantitativ, cît şi calitativ, acuarela a ocupat dealtfel un loc de prim ordin în preocupările Berthei Morisot. În linii mari, acuarelele ei au cunoscut aceeaşi dezvoltare ca şi pictura. Tehnica foarte rapidă, fluidă, i-a impus însă un anumit mod de a lucra mai puţin supus fluctuaţiilor de tuşă. Dar dacă în pictură aceste variaţii de tuşă delimitează mai multe modalităţi de a lucra, în acuarelă acest lucru a fost mai puţin posibil. Acuarele ca *Femeie şi copil pe terasă* (1872), *Femeie cu umbrelă pe o bancă* (1883), *Fetiţe la geam* (1892), deşi aparţin unor perioade de creaţie diferite, se remarcă în egală măsură prin măiestria cu care Berthe Morisot a ştiut să vibreze albul hîrtiei, lăsîndu-i pe ici, pe colo, întreagă strălucirea, contrapunînd-o unor pete colorate de cea mai mare forţă şi prospeţime, pentru a ajunge apoi la nuanţele cele mai subtile, la neutralizările cele mai fine.

Berthe Morisot are, în acuarelă, îndrăzneala să elimine din imagine tot ceea ce nu este esenţial, această condensare permiţîndu-i să obţină o mai mare forţă de ex-

presie. Remarcabilă prin simplitatea mijloacelor, o acuarelă ca *Eugène Manet pe o bancă de piatră* anunța, încă din 1864, lucrările ulterioare de o mai mare simplitate.

Indiferent de perioada în care au fost lucrate, indiferent de faptul că au fost create în jurul anilor 1874—1886, cînd participa intens la expozițiile impresioniștilor sau în ultimii ani ai vieții, cînd manifesta o grijă atît de evidentă pentru formă, acuarelele, pastelurile sau desenele Berthei Morisot exprimă aceeași viziune atmosferică, aceeași luminozitate specifică cu care a redat natura sau oamenii. Ea a știut să surprindă o lumină blîndă, verzuie sau albăstrie, să capteze strălucirí plăpînde care se propagă, parcă, fremătînd și pulsînd în vibrații noi. Întreaga grădină se revarsă și se concentrează parcă în aceste mici piese de virtuozitate în care regăsim deopotrivă blîndețea luminii de amurg sau de dimineață, reflexele frunzișului, albastrul și auriul cerului. Sînt pagini strălucitoare în care vibrează o gamă infinită de griuri, de verde și albastru deschis, de galben pătolit, în care urma pensulei care zgîrie foaia uneori, mîngîind-o altă dată, își păstrează neprevăzutul, spontaneitatea. Aceste mici capodopere o integrează și mai mult mișcării impresioniste în care, așa după cum afirma nu demult Denis Rouart, Berthe Morisot ocupă: «nu un loc separat, ci unul specific, atît prin viziune și factură, cît și prin motivele de inspirație, completînd în mod fericit un grup care nu ar fi cu adevărat el însuși fără ea». [21]

Scanned with OKEN Scanner

ANEXE

NOTE
CRONOLOGIE
BIBLIOGRAFIE SUMARĂ

Scanned with OKEN Scanner

NOTE

1 Paul Valéry — *Pièces sur l'art,* ed. Gallimard, 1934.

2 Lucrarea lui Manet se află astăzi la Galeria Națională din Oslo.

3 Este, de altfel, ultima oară cînd cele două surori expun împreună la Salon. În anul următor Edma se va căsători cu un ofițer de marină și va renunța la pictură.

4 Emile Zola — Salonul din 1868, în l'*Evénement illustré,* 2 mai 1868.

5 Michel Robida — *Le Salon Charpantier et les impressionnistes,* ed. Skira, 1958.

6 Paul Valéry, *Catalogul expoziției Manet,* Musée de l'Orangerie, 1932.

7 Citat de Lionello Venturi în *Les Archives de l'Impressionnisme,* Paris-New York, 1939.

8 Théodore Duret — *Les peintres impressionnistes,* ed. H. Floury, Paris, 1923.

9 E. Zola — Salonul din 1876, articol apărut în revista *Vestnik Evropî,* Moscova, iunie 1876.

10 Philippe Burty, în rev. *La république française,* 25 aprilie 1877.

11 Tatăl Berthei Morisot contribuise la începutul secolului XIX la întemeierea viitorului Muzeu național Adrien Dubouché din Limoges.

12 Ed. des Quatre Chemins, Paris, 1954.

13 Henri de Regnier — *Mallarmé et les peintres,* în rev. *L'art vivant,* 1 aprilie 1930.

14 E. Noulet — *L'œuvre poétique de Stéphane Mallarmé,* Paris, Librairie Droz, 1940.

15 Idem.

16 Jacques Scherer — *L'expression littéraire dans l'œuvre de Mallarmé,* Paris, Libraire Droz, 1947.

17 După testamentul lui Caillebotte, la Muzeul Luxemburg nu lipseau decît lucrările Berthei Morisot. La licitația de la Théodore Duret, St. Mallarmé obține de la directorul Artelor-frumoase, H. Roujon, să fie achiziționată *Tînără la bal.*

18 «Cu arcușul în mînă / Serafini înlăcrimați / visînd în calmul vaporos al florilor / iveau din viole / Suspine albe ce lunecau pe azurul corolelor...»

19 «Tant de clairs tableaux irisés, ici, exacts, primesautiers, eux, peuvent attendre avec le sourire futur, consentiront que comme titre au livret qui les classe, un Nom, avant de se résoudre en leur qualité, pour lui-même prononcé ou le charme extraordinaire avec lequel il fut porté, époque une figure de

Scanned with OKEN Scanner

race, dans la vie et de personelle élégance extrême. Paris la connut peu, si sienne, par lignée et invention dans la grâce, sauf à des rencontres comme celle-ci, fastes, ses expositions ordinairement de Monet et Renoir, quelque part où serait un Degas, devant Puvis de Chavannes ou Whistler, plusieurs les hôtes du haut salon, le soir; en la matinée, atelier très discret, dont les lambris Empire encastrèrent des toiles d'Edouard Manet... Rappeler, indépendamment des sortilèges, la magicienne, tout à l'heure obeit à un souhait de concordance, qu'elle-même choya, d'être aperçue par autrui comme elle se pressentit: on peut dire que jamais elle ne manqua d'admiration ni de solitude...» Stephane Mallarmé, *Divagations,* Paris 1922.

20 Paul Valéry — Prefața Catalogului Expoziției Berthe Morisot de la Musée de l'Orangerie, 1941.

21 Denis Rouart — *Catalogul picturilor, pastelurilor și acuarelelor Berthei Morisot,* Ed. d'études et des documents, Paris, 1961.

Scanned with OKEN Scanner

CRONOLOGIE

1841 14 ianuarie — se naşte la Bourges Berthe Morisot, cea de-a treia fiică a lui Edmé Tiburce Morisot, prefect al departamentului Cher, şi a Marie-Joséphinei Cornélie Thomas. Familia Morisot era înrudită cu familia Fragonard. Un portret al d-nei Morisot (bunica Berthei) fusese pictat de Evariste Fragonard.

La naşterea Berthei, soţii Morisot mai aveau două fiice: Yves şi Edma.

1841—1848 Edmé Tiburce Morisot este numit prefect la Haute-Vienne. Se naşte fratele Berthei Morisot: Tiburce.

1848 E. T. Morisot îşi dă demisia. Familia stă la Paris un timp.

1849 E. T. Morisot este reintegrat în administraţie şi numit prefect al departamentului Calvados.

1852—1855 E. T. Morisot este numit prefect al departamentului Ille-et-Vilaine. Mai tîrziu îşi dă demisia şi va locui cu familia la Passy.

Yves, Edma şi Berthe îşi continuă studiile la cursurile Lévi şi la cursul d-rei Désir.

1855 Berthe Morisot ia lecţii de pian cu Stamaty-fiul şi este puternic impresionată de un desen al lui Ingres aflat în colecţia profesorului său.

1857 D-na Morisot îşi înscrie fiicele la cursurile de desen ale profesorului Chocarne. Descurajată de acest tip de învăţămînt, Yves va abandona desenul. Edma şi Berthe cer un alt profesor. Ele vor lua lecţii cu profesorul Guichard.

1858—1860 Guichard le îndeamnă să copieze în sepia desene de Gavarni pentru a le învăţa să mînuiască pensula şi valorile. Copiază mai ales lucrări din Tiţian şi Veronese. Vara execută peisaje după natură.

1860—1863 Berthe şi Edma Morisot intră în atelierul lui Corot, în vîrstă atunci de 74 de ani. Din această epocă datează copia după *Vedere din Tivoli*. Corot preferă lucrările Edmei decît pe acelea ale Berthei El obişnuia să ia masa în fiecare marţi la familia Morisot.

1863 Corot prezintă familiei Morisot pe peisagistul Oudinot, care lucra atunci la Auvers. Surorile Morisot închiriază o mică căsuţă la Chou, între Pontoise şi Auvers, pentru a picta sub supravegherea lui Oudinot. Ele execută peisaje pentru Salonul din 1864. Întîlnesc la Auvers pe Daubigny şi fiul său Charlot, pe Daumier, pe A. Guillemet.

Scanned with OKEN Scanner

1864 Primăvara, familia Morisot închiriază o casă de țară, la Beuzeval.

1865 E. T. Morisot construiește un atelier pentru fiicele lui (str. Franklin). Berthe și Edma expun pentru a doua oară la Salon.

1866 Berthe și Edma își petrec vacanța de vară în Bretagne, unde lucrează după natură, în împrejurimile de la Quimperlé și Roz-Bras. Familia Morisot este vizitată de Carolus Duran, Fantin Latour, frații Ferry.

1867 Berthe și Edma se reîntorc în Bretagne, la sora lor, Yves, care se căsătorise și locuia acolo.

1868 Berthe Morisot cunoaște la Luvru, prin intermediul lui Fantin Latour, pe Manet. Îi pozează împreună cu d-ra Claus și Antonin Guillemet pentru lucrarea *Balconul*. Familiile Manet și Morisot se împrietenesc.

1869 Edma Morisot se căsătorește cu dl. Pontillon, ofițer de marină, și renunță la pictură. Plecarea Edmei lasă un gol în viața Berthei Morisot. Își vor scrie frecvent. Berthe va sta chiar la sora sa. Va picta *Vedere din micul port Lorient*, portretul Edmei în fața ferestrei (prezentat la Salonul din 1870).

1870 În timpul războiului, Berthe Morisot rămîne împreună cu părinții la Paris. Lipsurile îndurate acum îi șubrezesc sănătatea. Execută totuși acuarele după un evantai pe care i-l dăruise Degas.

1871 Urmînd sfaturile lui Puvis de Chavannes, va sta două luni la Saint-Germain-en-Laye, apoi trei luni la Cherbourg, unde va picta acuarele.

1872 Berthe Morisot pozează lui Manet pentru *Portretul cu buchet de violete*. Face o călătorie la Saint-Jean de Luz, apoi la Mirande. Împreună cu sora sa Yves, pleacă în Spania, întovărășite de Astruc. Vizitează Madridul.

1873 Expune pentru ultima oară la Salon. Stă un timp la Petites Dalles și la Fécamp.

1874 24 ianuarie moare E. T. Morisot, tatăl Berthei.

15 aprilie — Vernisajul primei expoziții a impresioniștilor la Nadar. Berthe Morisot expune *Leagănul, De-a v-ați ascunselea, Lectura*, o marină de la Fécamp, portretul în pastel al d-rei Thomas, pastelul *Satul Maurecourt* și trei acuarele.

Își petrece vara la Fecamp. Se logodește cu Eugène Manet, fratele lui Edouard Manet. La 22 decembrie se căsătorește.

1875 24 martie. La licitația de la Hôtel Drouot Berthe Morisot este prezentă alături de Monet, Sisley și Renoir. Media prețurilor adjudecate este de 10 franci. *Interior* de Berthe Morisot obține prețul cel mai ridicat — 480 de franci.

Primăvara stă la Genevilliers. Pictează aici mai multe studii. Vara călătorește în Anglia, unde vizitează mai multe colecții. Stă mai ales în insula Wight unde pictează mai multe tablouri și lucrează imagini de pe Tamisa.

1876 Primăvara — expoziție a impresioniștilor. Berthe Morisot expune *La bal, Femeie la oglindă, Prînzul pe iarbă, Plajă la Fecamp, Vapoare în construcție, Toaleta, Vaporul cu aburi*, tablourile de pe insula Wight.

Scanned with OKEN Scanner

În octombrie moare Marie-Joséphine Cornelie Morisot, mama Berthei.

1877 aprilie — a treia expoziție a impresioniștilor. Berthe Morisot expune *Cap de fată, Pe terasă, Femeie la oglindă, Psyché.*

1878 14 noiembrie — se naște Julie Manet, fiica Berthei Morisot.

1879 Suferindă, Berthe Morisot nu ia parte la expoziția impresioniștilor.

1880 aprilie — Expoziția impresioniștilor. Berthe Morisot expune *Zi de vară, Iarna, Lacul din Bois de Boulogne, Drumul spre Bois de Boulogne în zăpadă, În grădină, Portret, Cap de fată, Peisaj,* cinci acuarele.

1881 aprilie. Expoziția impresioniștilor. Berthe Morisot expune *Studiu în aer liber, Doică și copil, Femeie în roz, Portret de copil, Peisaj,* schițe în pastel.

Vara Eugène Manet și Berthe Morisot închiriază la Bougival o căsuță în care Berthe va lucra mult. Iarna o vor petrece la Nisa. Berthe Morisot călătorește în Italia.

1882 martie. A 7-ea expoziție a impresioniștilor. Berthe Morisot expune *Maria pe verandă, Maria cu umbrelă, Dl. Manet și fiica sa în grădina de la Bougival, Spălătoreasa, Fetiță în grădina de la Bougival, Femeie cosînd, Villa Amulphi, Portul Nisei.* Vara și-o petrece din nou la Bougival.

1883 La 30 aprilie moare Edouard Manet.

Berthe Morisot se mută în casa de pe str. Villejust, unde la parter salonul era amenajat în chip de atelier.

Toamna trimite la expoziția impresioniștilor de la Londra *Grădina, Femeie întinzînd rufe, Pe plajă.*

1884 Împreună cu soția și cei doi frați ai lui Edouard Manet, Berthe Morisot pregătește expoziția lucrărilor pictorului.

Vacanță la Bougival.

Berthe Morisot cumpără o serie de lucrări importante ale lui Edouard Manet *(Café concert, Copil cu cireșe, Portretul Isabelei Lemonnier, Un tors de femeie,* studii în grădina Bellevue, două schițe după Julie Manet, *Femeie cu evantai)* și mai ales două portrete ale ei, care se numără printre cele mai frumoase lucrări ale maestrului.

1885 Lucrează mult, mai ales în Bois de Boulogne și în propria grădină. Primește adesea vizita prietenilor ei impresioniști. În salonul-atelier se reîntîlnesc Degas, Mallarmé, Renoir, Caillebotte, Monet, Puvis de Chavannes, Whistler, Théodore Duret ș.a.

Pleacă pentru un voiaj în Europa, avînd drept scop final Italia. Se oprește însă în Belgia și Olanda. Admiră mai ales pe Rubens.

1886 15 mai. Vernisajul celei de a 7-a expoziții a impresioniștilor. Berthe Morisot prezintă *Tînără pe iarbă, Baia, Micuța servitoare* și portrete în pastel.

iunie. Ședere în insula Jersey, la Gorey. Lucrează mult aici, rămîne pînă în august.

Participă la expoziția impresioniștilor de la New York cu *Femeie întinzînd rufe, Portretul d-nei X, Portul Nisei, Plaja de la Nisa,* o marină, *Tînăra cu umbrela.*

Scanned with OKEN Scanner

1887 8 mai. Vernisajul Expoziției Internaționale de la Paris. Besnard, Brown, Cazin, Liebermann, Monet, Pissarro, Raffaelli, Renoir, Sisley, Whistler, Rodin participă la expoziție alături de Berthe Morisot.

Expune la «Salonul secolului XX» la Bruxelles.

Voiaj la Platreries, apoi în Touraine. Stă două zile la Platreries, aproape de casa lui Mallarmé și vizitează diferite castele.

Mallarmé îi cere să ilustreze *Sertarul de lac* împreună cu Renoir, Monet, Degas, Lewis, Brown.

1888 Își petrece iarna la Paris. Pictează în Bois de Boulogne. Toamna pleacă cu soțul și fiica în Sud. Fiica ei Julie primește o cutie cu creioane colorate. Berthe Morisot o va folosi pentru a desena. Începe acum seria desenelor în creioane colorate.

1889 mai. Berthe Morisot și Eugène Manet se întorc la Paris. Rămîn aici toată vara pentru a pregăti expoziția personală a Berthei Morisot.

Monet reușește să adune suma de 19 405 franci, grație căreia *Olympia* lui Manet va intra la Luvru

1890 27 februarie. Mallarmé citește în salonul Berthei Morisot conferința despre Villiers de l'Isle Adam.

1891 Berthe Morisot pictează la Mezy tabloul *Culesul cireșelor* (după Julie Manet și Jeannie Gobillard). Face pentru acest tablou numeroase studii, desene, pasteluri, acuarele, urmînd sfaturile lui Renoir.

1892 Eugène Manet se îmbolnăvește. Berthe Morisot continuă să lucreze alături de el în apartamentul de pe str. Villejust.

13 aprilie, moare Eugène Manet. Îndurerată, Berthe Morisot se retrage la Mesnil împreună cu fiica sa. Stéphane Mallarmé devine tutore al fiicei sale, Julie.

25 mai. Vernisajul primei expoziții a Berthei Morisot la galeria Boussod și Valadon. Catalogul era prefațat de Geffroy.

1893 Moare Yves Gobillard, sora Berthei Morisot.

Berthe Morisot lucrează avînd drept modele pe fiica sa Julie, pe Jeanne Fournier și Lucie Leon.

Primește în continuare vizite: Renoir, Mallarmé, Henri de Régnier. Merge ades să ia masa la Degas, unde îi întîlnește pe Forain, Barthélomé, Mary Cassatt etc.

În atelierul din str. Weber (unde s-a mutat în acest an) Berthe Morisot lucrează cea mai mare parte a timpului. Îi pozează Jeanne Fourmanoir și vechiul model Jeanne-Marie, care o aduce și pe sora ei Magda. Ambele i-au pozat pentru tabloul aflat astăzi la Luvru: *Hortensia.*

Berthe Morisot stă un timp la Fontainebleau, apoi la Valvins, unde îl pictează pe Mallarmé.

1894 13 martie. Berthe Morisot va asista la Bruxelles la expoziția Libre Esthétique, unde este primită cu entuziasm. Expune *Pe verandă, Ciobănița culcată, Cap de fată, Marină.*

17 martie. La Paris asistă la licitația Duret la care Degas, nemulțumit, a refuzat să strîngă mîna lui Duret. Cumpără, pentru suma de 5 100 franci lucrarea *Portret cu buchetul de violete* pentru care îi pozase lui Manet. Mallarmé obține achiziționarea de către stat a tabloului Berthei Morisot *Tînără în ținută de bal,* care fusese prezentat la expoziția impresioniștilor din 1880.

Scanned with OKEN Scanner

Îi pozează lui Renoir. Pleacă cu fiica ei la Portrieux,în Bretagne. Vizitează casa lui Renan la Tréguier, trece prin Paimpol, Lannion, Morlaix, Trestraon, Brest.

1895 Julie Manet se îmbolnăveşte. Îngrijind-o, Berthe Morisot se va îmbolnăvi la rîndul ei. 2 martie. Moare Berthe Morisot. Este înhumată la cimitirul Passy, în cavoul familiei Manet.

1896 21 martie. Expoziţia cu lucrările Berthei Morisot la Galeria Durand Ruel. Sînt prezentate 300 de lucrări în ulei, pastel, acuarelă, desen. Catalogul este prefaţat de St. Mallarmé.

1900 Lucrările ei sînt prezente la Expoziţia universală, în sala impresioniştilor.

1902 Expoziţie la Durand Ruel.

1904 Expoziţie la Bruxelles.

1905 Expoziţie la Galeria Druet la Paris şi la Galeria Durand Ruel de la Londra.

1907 Mai multe lucrări sînt expuse la Salonul de toamnă.

1912 Expoziţie la Manzi-Joyant.

1914 Expoziţie la Muzeul regal din Copenhaga.

1919 Expoziţie la Bernheim Jeune.

1922 Expoziţie la Marcel Bernheim.

1928 Expoziţie la Dru. Cîteva lucrări sînt trimise la Expoziţia «Portrete şi figuri de femei».

1929 Expoziţie la *Cercle de la Renaissance* şi la Bernheim Jeune.

1930 Expoziţie la Leicester Gallery la Londra şi la Muzeul din Amsterdam.

1931 Expoziţie la Rosenberg.

1932 Expoziţie la Burlington House la Londra.

1941 — Centenar. Mare expoziţie cu lucrările ei la Orangerie. Catalogul este prefaţat de Paul Valéry.

1945 Expoziţie de acuarele la Paris (Galerie des Quatre Chemins).

1947 Expoziţie la André Weill.

1948 Expoziţie la Durand Ruel.

1949 Expoziţii la Copenhaga la Ny Carlsberg Glyptotec şi la National Museum din Stockholm.

1950 Expoziţie de pictură pastel, desen, acuarele, organizată de Art Council la Londra şi Bristol.

1952—54 Expoziţii la Toronto, Montreal, New York, Toledo, Washington, San Francisco.

1957 Expoziţie la Dieppe.

1958 Expoziţie la Albi.

1960 Expoziţie la New York, San Francisco şi Londra.

1961 Retrospectivă Berthe Morisot la Muzeul Jacquemart-André.

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

M. L. BATAILLE şi G. WILDENSTEIN — *Catalogul picturilor, pastelurilor şi acuarelelor Berthei Morisot*, Ed. d'études et des documents, Paris, 1961.

Catalogul expoziţiei «Hommage à Berthe Morisot et à Pierre-Auguste Renoir» (19 iulie—10 octombrie 1952), Muzeul Municipal din Limoges.

PAUL VALÉRY — Prefaţa *Catalogului expoziţiei Edouard Manet*, 1932, Musée de l'Orangerie.

PAUL VALÉRY — *Pièces sur l'art*, Gallimard, 1934.

PAUL VALÉRY — Prefaţa *Catalogului Expoziţiei Berthe Morisot organizată cu prilejul centenarului*, Musée de l'Orangerie, 1941.

MONDOR HENRI — *Vie de Mallarmé*, Paris, Gallimard, 1941.

Journal de l'impressionnisme, ed. A. Skira, 1973.

THÉODORE DURET — *Les peintres impressionnistes*, ed. H. Flóury, Paris, 1923.

CAMILLE MAUCLAIR — *Les maîtres de l'impressionnisme*, Paris, 1907.

GERMAIN BAZIN — *Impressionist paitings in the Louvre*, Londra, Thames and Hudson.

CLAUDE ROGER MARX — *Les impressionnistes*, Hachette, 1956.

JEAN LEYMARIE — *L'impressionnisme*, Skira, 1959.

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

DE LA COROT LA MANET 5

MEMORIA UNUI CURENT:
IMPRESIONISMUL 19

UN SPAȚIU AL CANDORII 41

ANEXE

NOTE 71
CRONOLOGIE 73
BIBLIOGRAFIE SUMARĂ 78

Scanned with OKEN Scanner

În colecția:

MAEȘTRII ARTEI UNIVERSALE

Au apărut:

LEONARDO DA VINCI
REMBRANDT
GOYA
VAN DYCK
ANTONELLO DA MESSINA
DEGAS
ALTDORFER
RENOIR
BOURDELLE
DAUMIER
RAFAEL
RUBLIOV
LÉGER
DÜRER-pictorul
DÜRER-graficianul
CRANACH
GRÜNEWALD
ENSOR
COURBET
RUBENS
CASPAR DAVID FRIEDRICH
PISSARRO
CHARDIN
BALDUNG GRIEN
KOKOSCHKA

Lei 25

Scanned with OKEN Scanner